శ్రీరస్తు.

సూత్రాంధ్రవ్యాకరణములు.

పరవస్తు చిన్నయసూరి విరచితము.

UNIVERSITY OF HYDERABAD
LIBRARY

పరిషత్పత్రికనుండి పునర్ముద్రితము.

కాకినాడ:

ఆంధ్రసాహిత్యపరిషత్తువారిచేఁ బ్రకటింపఁబడినది.

కాకినాడముద్రాశాల.

1931

వెల రు 0—8—0.

శ్రీరస్తు.

పరవస్తు చిన్నయ్యసూరిగారు.

ఈపరవస్తు చిన్నయ్యసూరిగారిని గుఱించి యెఱుఁగని యాంధ్రు లుండరు. వీరురచించిన నీతిచంద్రిక, బాలవ్యాకరణములు, విద్యార్థిలోకముచేఁ జదువఁబడుచున్నవి. వీరిజీవితము కొంత యొకప్పుడు పరిషత్పత్రికలోనే ప్రకటింపఁబడినది.

ఈసంస్కృతసూత్రాంధ్రవ్యాకరణమును, ఆంధ శబ్దశాసనమును శ్రీ సూరిగారు రచించిన యితరగ్రంథములలోనివి. వీనిని సాధారణముగా నాంధ్రలోక మెఱుఁగదు. చెన్నపురిలో, కోమలేశ్వరముపేఁట కార్పొరేషను పాఠశాలలో నుపాధ్యాయులు, నామిత్రులును సూరిగారి బంధుకోటిలోనివారునగు శ్రీయుత నారాయణవనము వకుళాభరణముగారు శ్రమపడి చిన్నయ్యసూరిగారిజీవితాదులు వ్రాసికొనుచున్న హస్తపుస్తకమునుబట్టి యీరెండసంపూర్ణగ్రంథములను సంగ్రహించితిని. సూరిగారి జీవితచరిత్రములో నీసంస్కృతసూత్రాంధ్రవ్యాకరణము సంపూర్ణము గావింపఁబడలే దని తెల్పియున్నారు. చిత్తగింపుఁడు.

ఆ 1865 సంవత్సరము డిసెంబరునెల సుజనరంజనీపత్రికలో బి. సీతారామాచార్యులుగారు, సి. సుబ్బరాయలునాయనివారు, కృష్ణమాచార్యులుగారును వ్రాసినవిషయము.:—

“ఈవచనకావ్యము (నీతిచంద్రిక) మిక్కిలి ప్రౌఢముగాను లక్షణములకు ముఖ్యలక్ష్యములుగాను జక్కనిప్రయోగములు గలదిగాను గానఁబడుటచేత లోకమునం దిది విశేషవ్యాప్తి గలిగియుండఁదగినది. దీనిని రచించిన పరవస్తు చిన్నయసూరిగారి కాంధ్రమునందును తదుపయుక్త సంస్కృతప్రాకృతములయందు దలస్పర్శియగుపరిజ్ఞానము గలదని వారు చేసినలక్ష్యలక్షణగ్రంథములే నిరూపించుచున్నవి. మేము వారితోడఁ జిరకాలము సావాసముచేసి యాంధ్రమునందలి యనేకవిషయంబుల నెఱింగినవారము గనుక వారిపాండిత్యము మాకనుభవసిద్ధము. వారు రచించినగ్రంథములలో ముఖ్యములు:-శబ్దలక్షణసంగ్రహము, బాలవ్యాకరణము, నీతిచంద్రిక. వీ రారంభించి ముగింపనివి అకారాదినిఘంటు వొకటి. సంస్కృతసూత్రాంధ్రవ్యాకరణ మొక్కటి. విశ్వనిఘంటువు

టీకయొకటి. ఈమూఁడును ముగిసియుండెనేని యాంధ్ర భాషకు మఱి యుపేక్షణీయ మేమియు నుండనేరదు. ఆంధ్ర భాషయొక్క యభాగ్యమే వారిని గీర్తిశేషులను గావించెను. ఈగ్రంథములను సముగ్రములనుగాఁ జేయింపవలె నని మ|| రా|| రా|| Honourable గాజుల లక్ష్మీనరసింహులు సెట్టిగారు C S. I. బహుప్రయత్నములు చేయుచున్నారు. వారియత్నము సఫలము కావలయు నని మేము సర్వేశ్వరుని బ్రార్థించుచున్నాము." అని-

సూరిగారి జీవితచరిత్రములోనే- "చిన్నయ్య సూరిగారిజననము 1806, సూత్రాంధ్ర వ్యాకరణము (చిన్నయసూరీయము) రవిధీభావత్సరే 4942" ఇత్యాదిగా వ్రాయఁబడియున్నది. శాలివాహనశకము ౧౭౬౪ ఇప్పటికి ౮౭ సంవత్సరములక్రిందటిది. అనఁగా నించుమించు 1842 కావచ్చును. ఆంధ్రశబ్దశాసనము రచించిన కాలము వేయఁబడలేదు. ఒక్కసారి యీసూత్రాంధ్ర వ్యాకరణము ముద్రింపఁబడినదాని నేనొక్కరియొద్దఁ జెన్నపురిలోఁ జూచియున్నాఁడను గాని యదియు నిదియు నొక్కటియేనా యనుట కది యెవ్వరియొద్దఁ జూచినదో జ్ఞప్తియందు లేదు.

ఆంధ్రశబ్దశాసనము శబ్దలక్షణసంగ్రహముకంటెఁ గొంచెము భిన్నముగాఁ గనఁబడుచున్నది. దానికంటె నిందు సూత్రము లెక్కుడుగాఁ గలవు. శ్రీవకుళాభరణముగారియొద్దనే నేనొక్క సూత్రములకాగితము (పూర్వపు పేఁచుకాగితము) చూచితిని. అందలి యక్షరములును ధాతుమాల వ్రాసిన వారి యక్షరములు నొక్కరీతిగానున్నవి. దీనిప్రతిబింబము తీయించి పంపుఁడని కోరియుంటిని గాని "ఫొటోగ్రాఫరుగా" రేవో యసందర్భములు చెప్పినా రని వీరు నాకు దానిని బంపలేదు. అవి చిన్నయ్యసూరిగారి యక్షరము లేమో యను సంశయముగలదు. ఆవిషయము ముందు తెలిసికొందము. సంస్కృతసూత్రాంధ్ర వ్యాకరణములో మొదటిపరిచ్ఛేదముచివరమాత్రము :—

"ఇతి సకలభాషాకవికమలమిత్ర గార్గేయస గోత్రాపస్తంబసూత్రయజుశ్శాఖాధ్యాయి వేంకటరంగరామానుజార్యపుత్ర శ్రీనివాసాంబాగర్భ శుక్తిముక్తాఫలాయమాన దిగంతవిశ్రాంతచిరంతనకీర్తి విరాజమాన సంస్కృతాది భాషాష్టక లక్ష్యలక్షణజ్ఞాన మహాపండితజేగీయమాన నిరంకుశ నిరర్గళధిషణీ ధారాలంకృత సంస్కృతాంధ్ర భాషానుశాసన బహులక్ష్యలక్షణగ్రంథరచనా ధురీణ సర్వదర్శనసంగ్రహ కుసుమాంజలీ మహాభాష్య శ్రీభాష్య భగవద్విష

యపాఠప్రవచనపారీణ శాత్తాద శ్రీవైష్ణవకుల కలశాంబుధి పూర్ణచంద్రేణ ఆంగ్లరాజకీయసర్వకళాశాలాంధ్ర ప్రధానపండిత చిన్నయసూరిణా ప్రణీతగీర్వాణభాషారూపాంధ్రశబ్దానుశాసన సంజ్ఞాపరిచ్ఛేదః. కుమారవిధీభావత్సరేవిజయతేతరామ్."

ఈగద్యములోని విషయములు కొన్నిటింబట్టి యిది శ్రీసూరిగారు స్వయముగా వ్రాసికొనినదా యను సందేహముతో గ్రంథములో దీనిం జేర్పలేదు. ఏయితరగ్రంథములోను నిట్టిగద్యము లేదు.

పైరెండిటియందును వ్రాఁతతప్పులు కొన్ని, ద్విరుక్తములు, గ్రంథపాతములు కొన్ని, యస్ఫుటసూత్రములు కొన్నియుఁగలవు. బ్ర॥శ్రీ॥ విద్వాన్ కట్టి సాంబమూర్తిశాస్త్రిగారు వారిబుద్ధికిఁదోఁచినట్లుంపవలసిన సూత్రముల నుంచి, ద్విరుక్తములు తొలఁగించి, ప్రమాదములనుకొంతవఱకు సవరించి, చెప్పినరీతిని ప్రతి వ్రాసి యీరూపమునఁ బరిషత్పత్త్రికలోఁ బ్రకటించుటకు సిద్ధము చేసినాఁడను. అభిజ్ఞులు, రెండవప్రతి సంపాదించిగాని యున్నలోపములు సమర్థతచే సవరించిగాని యుపయోగించుకొందురుగాక యనియు, నడుమ నాతప్పులను మన్నింతురనియు వేఁడుచున్నాఁడను.

చిన్నయసూరిగారి వంశాదికము బాల్యచరిత్రము మొదలగునవి నేను సంపాదించిన ప్రతిలోనున్నవి. అప్పుడప్పుడు కొన్ని పరిషత్పత్రికలోఁ బ్రకటింపఁబడుచుండును. ఈవ్యాకరణసూత్రముల మాతృకయుఁ బరిషత్కార్యాలయమున నేయుంపఁబడియున్నది. ఇందలి రెండవభాగమునకు- ఆంధ్రశబ్దశాసనము, అనియే చాలచోట్ల వ్రాయఁబడియున్నది గాని యెట్లో ప్రమాదమున ఆంధ్రశబ్దానుశాసనము, అని ప్రారంభింపఁబడినది. కొంత ముద్రింపఁబడిన పిమ్మటఁ దెలిసికొనఁబడెను.

కొత్తపల్లి సూర్యారావు.

శ్రీరస్తు.

సంస్కృతసూత్రాంధ్రవ్యాకరణమ్.

శ్లో. అస్తి కల్పద్రుమః కోపి జాతరూపలతావృతః
వేఙ్కటాద్రిశిఖారూఢః స్మరతాం పరమార్థదః.

(1) సంజ్ఞాపరిచ్ఛేదః.

శ్రేయః ప్రమేయవిజ్ఞానమ్.

సిద్ధిర్లోకతః- తదుపదేష్టా స్వేష్టవ్యః.

ఆంధ్రభాషాసంబంధినీ సిద్ధిర్లోకవ్యవహారాదవగంతవ్యా-తర్హి శాసనమిద మనారంభణీయ మిత్యాశఙ్క్యాహ శాసన మితి.

శాసన మిదం దిక్ప్రదర్శనమ్—అజ్ఞాతదిశం దేశం జిగమిషోః పాన్థస్య మార్గం పృచ్ఛతః పురుషేణ కేనచిదేవం యాహీతి హస్తనిర్దేశేన దిశో దర్శనవ దిదం శాసన మధిజిగమిషూణాం ప్రథమప్రవృత్తా వుపకారకం భవతీ త్యర్థః.

సంస్కృతప్రాకృతే ప్రకృతీ- కేడియము=ఖేటకము; బాడిగ=భాటకము; కడియము=కటకము; పడియము=పటకము; కన్నియ=కన్యకః వన్నియ=వర్ణకము; ఆడియ=ఆఢకము.

ఏషా వికృతిః

తత్సమా తద్భవా దేశ్యా చేతి త్రిధా.

అచ్ఛా సంస్కృతపఠితరా

పఞ్చాశత్ సంస్కృతస్య వర్ణాః

ప్రాకృతస్య కతిపయన్యాసాః

అత్ర ద్వివిధా అదిదుర్వక్రావైచావచో బిన్దుయుగమ్

కగచజయుగటడణతదనపబమయరలవ సహళాస్తు హలః

ఋగ్విసర్గయుఙ్ఙఞశషా స్సంస్కృతసమయోగినః

కచటతపాః పరుషాః

గజడదబాః సరళాః

ఉభయేఽకఃపాః

హలః పరే స్థిరాః

చుస్తాలవ్యే తాలవ్యః

అన్యత్ర దన్త్యః

అక్త్వాదిషు. (కంచంత- కాచాకు-పచ్చాచ్ఛ క్త్వాత్యాదీనా మక్త్వాదిత్వాత్సాధుత్వ మవగన్తవ్యమ్)

రాజస్యవిభ(క్తౌటః)

ఇతో బహువచనే సంస్కృతసమస్యోపధా చోః-(ఇత ఉదన్తస్య ఉపధా తాలవ్యా తాలవ్యా నస్యాతామ్)

తౌ సవర్ణౌ-(దన్త్యతాలవ్యౌ సవర్ణౌ)

విభక్త్యాగమచాఙ్కోనుద్రుతః- (ఆగమ విభక్తిటికాన్తచాఙ్కోనుద్రుతః)

తదిష్టం ద్రుతప్రకృతికమ్
అన్యత్కలా
జతి బిన్దుః
నస్థిరపరః
డుజిటేః పూర్ణః
హ్రస్వా త్క్షణ్ణస్యవా
ఇఁకాఁటచుఁడుషు
పవాదే ర్నిత్యమ్
సర్వత్ర రలసంయోగే సమానపదే.
(రలసంయోగే ఇతిఁకిమ్- మాఁక్చు
ఇత్యత్ర అతఏవ నపూర్ణః)
నదీర్ఘా త్సాధ్యః
అన్త్యాక్షరంటిః
అచః ప్రథమా త్సర్వమజ్ఝం సమానపదే.
యణాలఘుః (లఘుశ్చ)
ఏజష్టితో హ్రస్వః
చితో హలో ద్వే
జత్యచి (జిత్యచి హలో ద్వే)
చితః ప్రథమస్య. (ప్రథమస్యకిం- పుడు
చో డస్య మాభూత్, అప్పుడు)
సర్వత్ర సంయోగే సమానపదే-(ఏన
మతో మ్మయో ర్నకః పూర్ణబిన్దు
ర్నిత్యం స్యా త్తూమా- ఏనయుందు
ము, తొమ్మండుము.)
ఆశ్వాసాన్తే వివక్షితైకవిభక్త్యా విశే
షణై ర్మంగళం కుర్యాత్
తదుకుర్యాడా విశేషాంత్తైః
అచః ప్రాణాః
ఏ జ్వక్రః
ఐ జ్వక్రతమః
హలః ప్రాణినః
చయః పరుషాః

జశ స్సరళాః
శేషాః స్థిరాః
నోద్రుతః
ఋౠవర్ణా రలతుల్యౌ
ప్రాసే బహుళమ్
పాదాద్యక్షరం వళిః
ద్వితీయం ప్రాసః
లగా గలా వహా
నహా సూర్యా
నలసగసలభరతా ఇన్ద్రాః
యాద్యాః ద్వికలాద్యా శ్చన్ద్రాః
వాదయశ్చ గణాః
ప్రత్యయో వర్ణకః
చుర్ద్వయో స్తాలవ్యః
అన్యత్ర దన్త్యః
అనుస్వారా ద్వర్ణకస్య టః (దష్టః)
దోడో న్యతరస్యామ్
నవఁతౌ- (నస్థా నా ద్రోడో అన్యతర
స్యామ్)
ధాతువ దన్యోపి
మహాన్తోఽస్త్రీతిర్యగ్జడాః
పేలపిండిప్రభృతిషుములోపో దృశ్యతే.
కర్తృకర్మాక్రేభ్య స్సకృత్
నత్రిసంయోగః
ద్వపూర్వలోపధా ల్లోపః
బహువచన ఇతి వక్తవ్యమ్ (అన్యథాపా
లులోపల నిత్యత్ర లత్వాపత్తిః-లో
పలనిత్యస్యాత్ర సుప్త్వాభావాత్.)

(2) సన్ధిపరిచ్ఛేదః.

అచోయ దచః పరా దచి
ఉతోచి (ఉత స్సన్ధిః)
విభక్తే రప్రథమాయా బహుళమ్
చువన్ఘకస్య
అతః
ఇతః కిమాదేః
ప్రథమో త్తమయో ర్వా
నిత్యం మధ్యమస్య
న క్త్వః
క్వాపి సవర్ణే దృశ్యతే
అచో అపదాదా వనాద్యవకోః
ద్రుతలోపే
ఆమ్రేడితే ప్రాయః
అకా
కుత్వాదేః టే ష్టుచ్
నిట్రాడు నిట్రాయి చెయ్యాదేర్లోపః- పదాదావే వేష్యతే- వాయిఁడి- హాలి బహుళం-
ప్రథమామాత్రా త్పరుషాణాం బహుళం గసడదవాః
నాచ్ఛికా దప్రాసే సాంస్కృతికానామ్
జడసంబోధనకాకుభ్యోవా
సమాస ఇతి వక్తవ్యమ్- (అన్యథాకడు నలుకే త్యత్రాపి స్యాత్ - నచ నుకావ్యవధానాన్నభవతీతివాచ్యమ్. స్వాఙ్గస్య స్వవ్యవధాయకత్వాభావాత్)
వీచికాపత్రికాభ్యాంసర్వత్రో త్తరపదే.
పడుగొమ్మ లిత్యాదిషు నప్రతిషేధః ఇతి వక్తవ్యమ్.

ఊరుంగాయేత్యాదిషు నుగపి దృశ్యతే.
నిత్యం ద్వ న్ద్వే
దీర్ఘా ద్బహుళం
కొనుపే రనుప్రయు క్తస్య మః
సంత ప్రకృతికా త్సరళాం
కన్వాదిభ్యో లోపిభ్యః పరుషాణాం గజామతాః- (కన్నైదర ఇతివా కన్నుదర ఇతివేతి సన్దేహః)
శేషు గ్రతస్య బిన్దు ర్బహుళమ్
లోపో న్యత్ర
నాచి
ఉతః సుపో వా
సువర్ణకే అనాదేః- మేనోః క్వాపి. (పూఁబోఁడి)
నిత్యం సమాసే
న సోదరాదిషు-(ననుకి సోదరాదిషు)
షయి ద్రుతస్య పూర్ణబిన్దు రన్యతరస్యామ్
నచయ శ్చరి వికృతిః
ఊదృతో రందా నుక్నిత్యమ్
ముక్పుకో ర్వా
నపదాద్రహస్వా త్ఖణ్డలోపా
వికృతిశ్చ పరుషాణాం ఖరి
ద్రుత స్యాచో వా లోపః
నిత్యం సమాసే
ద్రుతాత్
మధ్యమయో ర్వా
నాచి
కువర్ణకాద్వా

సర్వత్రామ్రేడితేముజః-(నిచ్చనిచ్చలు, సారెసారెకు, తేపతేపకు, వారివారికి, వారివారిచేత, తమతమవలన, తడవతడవకు, ఇత్యాదిదర్శనాన్నా ... ఇత్యేవన్యాసః కర్తవ్యః)

కేషాంచి న్నేం

సుకః

కడాదే రంగస్య టచ్

త్రోష్వాదే ర్లోపః- త్రోద్రోపు, రారాపు, రారాపిడి.

హ్రస్వే ద్విర్వచనే హల్యాచ్ఛికస్య నిత్యమ్

చః పరసవర్ణః

అనుకృతౌ విసర్గస్య లోపః

హలో ద్వే

దీర్ఘా ద్బహుళమ్

మః

ఓన్నమహో అతః

వువిషయస్య నిత్యం వుక్

నాసన్ధి ర్వాక్యవిరామే దోష ఇత్యాద్యాః

నుక్ప్రవిభక్తౌ

నిత్య ముద్వృతౌ:

జిహ్వషస్త్యో రచి సమాసే- (కొమ్మకొనే త్యాదిదర్శనా ద్విధిరయం ప్రాయికశ్చ వక్తవ్యః)

హల్యస్మిన్నపి దృశ్యతే

కొమ్ముకోనేత్యాది దర్శనా దస్య క్వాపి ప్యప్రవృత్తిః

అత ఉకస్యనుస్య

చిఱుతాడా చేస్లోపః

పోతౌ తద్ధితే

నఖరి పరుషాణాం వికారః

నస్వత్వం గురువిరామబంధాన్తే

ఏకకుదేశ

లటిః

ముక్పుకో రన్తా దేకవచనే నేటి కర్తవ్యమ్

ఇత్యాదౌ వనుబిన్దౌ పూర్ణబిన్దు ర్బహుళమ్

పొదరిల్లు, బొన్నరిల్లు, వాలురమ్ము, పాఁరురమ్ము- ఇతి నిపాతసూత్రమ్. కొనిపోవుః కొంపోవుః, ఇజయముచే యోశ్యంచేయుః- (అగమునే) కర్మణిపత్యశేషుయుచః పూర్ణబిన్దుర్వా.

నాచః

మృతౌ న్నిత్యమ్

అదన్తానాం నిత్య ముంద్వాదయః

ప్రాంతాదే రుత్తరపదే బహుళమ్- (ప్రాంత, లేంత, క్రేవ, పూవు, ఆవు) తథా స్యాన్నిన్నితి ప్రయోగతో వేద్యః-సూత్ర మిదం ప్రత్యాఖ్యాయ గణసూత్రం కర్తవ్యమ్.

శేషస్య కిందో: కీ నిత్యమ్

సంగోర్వాదయః-(ముంగాలు, ముంజేయి, ముంగొంగు, ముంగురులు, ముందల)

కొంధూ? కొంజక పూంబోండి

ను క్పరుషేషు

కుతశ్చి ద్ధలో ద్వే

నవాన్తా త్యార్యాటిషు

ప్రాప్తే ద్విర్వచనే హల్యాచ్ఛికస్య

చో హలి పరసవర్ణః
యస్యాపిదృశ్యతే క్వచిత్ (క్వచిత్)
ద్రుతస్యాపి లోపో వ్యాకరణాత్.

శేష స్యాంగలోపే ...
ఋతః షష్ఠ్యా నుమూత్తరపదే.
ఉతః... ..

---

(౩) అజన్తః పరిచ్ఛేదః

ఉకాన్తో స్త్రీతిర్యగ్జడాః
తద్విశేషణాని-(అమహద్వ్యత్రిశాచా
ద్యా గ్రహాభూతగణాస్తదా। క్లీబా
మిత్రాదయః పుంవద్విభాషా మ
హదర్థకాః)
క్వాపి వ్యత్యయోపి దృశ్యతే
మిత్రాద్యాః క్లీబాః పుంవద్వా
డుమధ్యతో డుజేః
జితి బిన్దుః
డుముపులవ స్సుసః
అసౌ నుః
చేతలోడా టాసః
కువర్ణకో యినాసహ కయిత్యాదితో
బుద్ధిః-(అయంతావ న్న సమ్మతః-
తథా నహీష్యతే సతా-అయినాస
హాకోః కయిబితినిర్దేశః-అత ఏవ త
త్రసర్వాంశమాత్రస్య వరిత్యమురీ
క్రియతే- సతామాత్రగ్రహణఫలన్తు
నకో నివృత్తిరితి ధ్యేయమ్)
కొఱకు కయి జేసః
వలన కంటె పట్టయో బదిసః
కు యొక్క లోపల జియః
అందు నా జిపః-(అందుక్-జిపః.)

నుక్ టాయః-(టాబాదేశస్య సంజ్ఞాగాగ
మస్య స్యాత్)
ఉపృలో రండా
నుక్షులో ర్వా
న కయి పట్టి యొక్కానామ్
చేతలోడ లోపలానా మన్త్యస్య లోపః.
ఏకవచనస్య డుమతో వానిః-(ఏక ఇ
త్యనుక్తే లటాసహితాదపిస్యాత్
స్వాంగస్య స్వవ్యవధాయకత్వాభా
వాత్)
క. డనుకాలయముల వరుసఁగుఁడు, డన
దిక్కున నునిచినాఁడు తత్పూర్వ
ముకా, మరకుం బోవలె నిద్రన,
కనము చనఁడిరునేని యరుగు మ
చటికిఁ.
ఏః కునుప్రక్రియాణామ్ (ఏః కునుపూ
నా మయుష్మదః)
ఇతో డుజేః నాదేశో నుమ్యతః
దీర్ఘస్యానామ్యో హ్రస్వః
వృథాయా వా
నపుడా ద్యేకాచః
లు జసః
శసాదే ర్బహువచనస్య అట్
ఉతో జడా దేకత్వేనః

జడా దుత్తోందో ర్నః
న మూ మీ తమధ్యే
మన మేమో ర్వా- (మనల మూనుల
రుధిరం బిడి)
తస్య క్వాపి నగంగా
షష్ఠీ సమాసే
నిత్యముద్వృతోః కా
దుజతో ఖగ్నగా వేకవచనే
ఊద్వృతో ర్వా
మహాతః పుంసి దుజ్
సోరితి పూరణీయమ్
అత ఉః
దీర్ఘపూర్వలోపధా త్సుపో లోరః.
అమహాత్ క్లీబాభ్యాం సోర్మః
ముగసౌ వా
మోర్చుఙ్ఞబా (మోః-మ్-ంబౌవా)
చరితాదిభ్యో బహుళం లోపః.
అనుపసర్జనస్య
స్త్రియః
ఇగ్లారాయుగ్భ్యస్సోః-(ఇగ్లారైయుగ్భ్యః
సో నిః ఇతి వక్తవ్యమ్-ఉత్సృష్టాను
బాధస్య చ కేవలస్య చ ఉగిత్యనేన
సంగ్రహాత్)
వృద్ధాదే ర్ఢజో వా
సాథ్యోతః సంస్కృతా త్స బుద్ధే రత్.
అనుపసర్జనస్య
ఆతః క్వాపి సంజ్ఞాయామ్ (అరగపి)
భృతాదే ర్మః వా
కుత్రచి దాద్యబహువచనవర్ణకయోః.
నిత్యం సురాభూమ్ని స్వర్గేషు.
స్త్రీవ దసిద్ధసమాసే
అసురో వా

సర్వత్ర దూతాదయః
మహత్త్వే బహుళమ్
కంధరాదయః క్లీబవత్
బహువచనే నిత్య మిత ఉః
ఆచ్ఛిక స్యోపో త్తమస్య చేతః
నరలఘోపధా ష్టాగ్ఫాదీనామ్
ఓగ్గోరుః
ఉగ్ర్వహుళ మసౌ
వురో గ్మహాతః
మహతో వుః
గోర్నిత్యమ్ (తౌ గోర్నిత్యం)
జస్వాదే ర్యో గ్లోపః- జస్వాదేర్యో వా
లోపః
క్వ స్యాచ్ఛికస్య వుః
భువో భువిః (క్షితౌ నిత్యమ్)
కద్రావః ఉవ త్వాగమాంతరి
ఋతో డః
విధాత్రాదే ర్వా
ఈవద్రైః
అస్త్రీవిషయశ్చ ఋతో డః-(ఋకారాంత
స్యప్రాతిపదికస్య డ ప్రత్యయస్యాన్న
తు స్త్రీప్రత్యయవిషయస్య-స్త్రియా
మేవతస్య స్త్రీప్రత్యయ విషయత్వే
న స్త్రియాం నస్యా దిత్యర్థః)
కర్త్రాదేరత ఉః
తస్య గోవ ద్వృక్తా
వర్గాదే ర్వా
రైగ్లావో రోద్వా
నావో నావః
ఉత స్సంబుద్ధే రః
ఇదితో రామ త్రస్తే దీర్ఘో వా.

దూరాద్ధూతే ప్లుతః
మహాదుతో వృత్
నిత్య మారగ్గిసః
మధ్యమయోగే వా
నగారోః .
అనుప్రయుక్తస్య లారకో లోపః
హాలన్తం స్వన్తం ప్రాతిపదికమ్
అస్త మస్తతుల్యమ్
అశ్సర్వనామస్థానమ్
ఇశ్చ-(యద్వా అగికౌ సర్వనామస్థానమ్)
ఋఘ్గిలః
దీర్ఘాశ్చిద్వా
మతుపం
ఋత్త్విగాదే రస్
విద్వదాదిమతుపో ర్నిత్యమ్
హృద్దివో ర్విద్వదాదిత్వం వక్తవ్యమ్
స్త్రీప్రత్యయవిషయస్య స్త్రీయాంవా- స్త్రీప్రత్యయం యథానుశాసనమ్- విశేష్యనిఘ్నశ్చ-పుం స్యమహతో మహత్యాం స్త్రీవ దాలుః-క్వచిదస్యాపి-పేదాదేః- నిత్యమకః-బల్లిదాదేః- బాహుళకా న్మనుమస్య నిత్యం-మనుమరాలు-భీర్వాదిభ్యః.
దేవశర్మాదే రనుపసర్జనస్య డః
మహతో భగివదాదే రానఙ్వా
...త్మేమనిచోః
పురోధసః
నిత్యం యువాదేః
వేధసః- (అనుపసర్జనస్యకిం- పోషితదేవశర్ముండు, మహాత్ముఁడు, మహామహుఁడు-అక్రోధనపురోధుండు, ఆరాధితపురోధసుఁడు, ప్రాప్తయువుండు, తోషితవేధసుండు, తోషితవేధుండు)
స్త్రీవద్ధః-పుంసి మహతో బ్రహ్మణః.
ప్రాకృతి మప్రయుక్తమ్
ప్రకృతిద్వితయమ్
స్త్రీయాం బల్లిదాద్యదన్తానా మాలురనుప్రయుజ్యతే- ఇహాల్భ్యాం చుక్పుకో రుట్- ఆలా వనుప్రయుక్తే.
రాజ్ఞ ఉఙ్
జగదింద్రజితో ర్లోపో వా
అపయ ప్రభృతే స్న
నిత్య ముపసర్జనస్య
అత్ర మహతోనుపసర్జనస్య
అప్సరసామ్
హృద్దివో రిక్- (హృద్దివోః-హృది దివి ఇతిన్యాసః కర్తవ్యః)
నభవదాదే రత్రయోగః
స్త్రీవత్ జీట్

—— ఆచ్ఛికాః ——

ఆచ్ఛికా బహవః స్త్రీసమాః
కేచన క్లీబసమాః
బల్లిదాదయః సంస్కృతతుల్యాః
తుకసాని ర్డుజ్ (మహతో డుజ్ జీతస్సమాసః అహమతో ముక్)
ఈకాభ్యాం తద్ధితాభ్యామ్- నిత్యం తద్ధితే- వన్నకాఁడు, చిన్నలాఁడి, తద్ధితే కిం, గిన్నియయుండు, అన్నలరిదు.
మహతశ్చ మగాదేః
క్వా ప్యమహతః

ఇతోయస్య ఏర్నామ్నః (ఇయస్య నామ్నః
టేః బహుళగ్రహణం కర్తవ్యమ్)
నసన్ధిర్యాదేః
నిత్యం తద్ధితే
ఎహా తేర్లోపః
మాంతో సో నిరః
కలన్వాదే ష్టేః రుక్
కేనుణోర్వో గ్గుజ్
నిత్యం సమాసే
తే బహువచనే
లుక్పన్వాదేః
జామ్వాదే ర్వా
మాడాదే రతః
దలటరా ముతః
రో టః-(రోటిః)
లడో రద్వయుక్తయో రలఘు ర్లః
అస్యమహతో ద్యక్ మగాదేః
తదేతదో ర్వా
పిత స్తద్ధితస్య
బంధుశ్వశ్రువాచినో ర్మ్యకః
నిత్యం లః
డో బహువచనిల్లిష్టస్య
నలో ల్లోడా లలస్య రలోః
అస్యను మహతో ద్యక్
తదేతదో ర్నిత్యమ్
తేను ర్నిత్యమ్
అమహతః కాషః (గిజగాడు)
లోరాల్వాదే ర్డ్యః
డుపవిభక్తౌ సలోరన్వా
కుపవిభక్తిసలో డనర్వా
తేః
ర్వానిత్యం లోరః

పగతాదేర్మహతః
పగాత్తుపాత్ రటోతోవా
మహత స్సర్వనామ్నః
కాదలఘుః
అనాగమా త్కాషః-(అనాగమాత్కాషః
నిత్య మలఘుః-అతః చూపఱు)
చయోర్వార్వా
అత స్తద్ధితాత్ - (వేటకాఱు)
క్వాపిహలో రలయో రుక్లటా)క్వాపి
వ్యంజనా ద్రలయో రుక్లటా)
రాగమా న్నిత్యం రోలః

—। సర్వనామాని ।—

అన్నిప్రభృతిసంఖ్యా స్సర్వనామాని
తదాద్యా స్త్రయ స్త్రికః
త్రికస్య తచ్ఛబ్దోనుప్రవిశ్యతే సుపి
ఇత ఏకవ దమహతః (ఇ దేకవ
దమహత్వే)
సంఖ్యాయా అస్యార్థబాహుళ్యే (అ
స్యార్థబాహుళ్యే సంఖ్యా)
నిగ్గుటా ద్వితీయాదా
దు డేకవచనే
దాన దీన దేన ఇతి రూపాణాం కిం
మానం ప్రణేతవ్యమ్
నిలోఘుణ్ణస్యేతరస్యా ముడ్
మహతోపి ఛః
అనాగమా ద్రటో నిత్యం రిః (అసం
యుక్తరటో నిత్య మిః)
తదేతదో ర్బహువచనే రః
నిత్యం వు ట్సుపి
తే స్తత్పూజాయా మేకవచనే
ముగ్గురికి నలుగురి కిటి

నాగమోదన్తాదోః

తనివా హ్రస్వః

టదున్వాక్షు

దీర్ఘోర్వః

పర్వా

హ్రస్వా త్తదర్థస్య మహతః

ఏకస్య వో హ్రస్వే లోపః

మహాత్యాం నిత్యం వక్

చిద్వా

వకో రి న్రి కౌ

మువ త్తః

తహ్యతో హేదితౌ వా

అన్యత స్తదర్థస్య (అత స్తదర్థా ద న్యా న్తికార్థానా ముపధా రిశ్యేషః)

శేషస్య హే నిత్యమ్

సీనో ర్బహువచనే నోమః

ఏతివా

తాభ్యాం సుపో వునూ

జసో రుమూ

చితౌ మన్మాగా షమ్శసోః

సుసి నోలుగ్వా

ఏదాతః

ఈతో రగ్వా జసి

ఉభయాన్థోమనః

తతో జసోముః

లట్భసః

ఆత్మనో స్మద్వత్ప్రథమయోః

జసో రుర్వా

సకాలుపి

మన్బహువచనే

దావా

హ్రస్వోన స్వరోః

టికైకా కైకా స్తియో ప్లేస్లోపః

ఏకస్యహో రేతః-ఒకపురుషుఁడు

అతో వా-ఒకొపురుషుఁడు

కో ద్వేనానుకి-ఒక్కపురుషుఁడు

రున్గభౌ టేః-ఒండుపురుషుఁడు

టిణ్ణకానినిత్యమ్-ఒంటిపురుషుఁడు

ఎక్కటి

డుజోనిః

రుగ్రు (లాక్షణికాచార్యస్య)

నిత్యం మహతః

రుగ్రుపుకా వక్మధారయే

రుగ్రుపుకా వన్యతరస్యామ్ (ఒకిరుండు, ఒకరువుండు, నోత్తరపదే సమానాధికరణే-ఒరుఁడు, ఒరువుండు)

రుగ్రు వునా వకర్మధారయే వా

మనోరస్యాలఘు అలః బహువచనే

మహాత్యా మేద్వ త్తవర్ణకో నిత్యమ్

రాత్తస్య తుర్వా

ఓక్రేరః

ఒరిమ భావే

ఒండు రామ్రేడితే ఆద్యాక్షరే

నిత్యం కర్మవ్యతీహారే

అగుగసనత్వే

ఒరు స్సమానాధికరణే సమాసే పూర్వస్య

ద్విరుక్త మిదమ్

ఓరుః క్వాపి

నిత్యం నాలుగోః నలుః

ద్వివాచిన ఇరుః

అష్టసప్తార్థయో రెనమతో ష్టౌ

నూఱౌ

మూఁడో ర్దగ్ లోపః

తతో హలో ద్వే

గుపునో ర్వా

నల్వాఏయో రాద సుపి

పల్వాదే రుతో గుక్

వేః

నేర్టః

పెక్కో రద్వా

ఇరో రిడ్టః

నిత్యాం దే ర్వింశత్యాదే ర్లోపః

అతో సిద్ధస్య ష్యక్

అతో లఘూద్యక్ (లఘూ కొందఱు)

పలో ర్గునో వా

పదేర్న్య గ్లోపా

దేరుకస్సంఖ్యాయా మాష్టం ద్వంద్వే

ద్వివాచిని నిత్యం ద్యక్

సర్వనామాని ప్రకృత్యా సమానాధికరణఉత్తరపదే (న వికార స్సర్వనామ్న స్సమానాధికరణ ఉత్తరపదే)

నహ్యేకార్థస్య రుగ్రువుక్టికః (ఏకార్థస్య రుగ్రువుకౌ టక్చ-ఏకార్థస్య కోపధస్య ఇక్ టితయ ఉపవిభక్తయః)

అచినుక్

ఉరో నుక్

సద్వంద్వే నుక్

ఐదో రేనుః

ఏఁబదిః పంచాశత్

అఱువది షష్టిః

డెబ్బదిస్సప్తతిః

ఎనుబది రశీతిః

మహద్వ స్మహత్యాం ధాతుసర్వనామ్నో ర్బహువచనమ్.

గోయి ప్రభృతే ష్టే స్త్రీర్విభక్తౌ

ఆసూ వేకవచనే బహుళమ్

అంగిల్యాదే ష్టః

ఇరుతో ష్టి కస్సర్వనామ్నో నిత్యమ్- ఇరుగేలు, నలువంకలు-టిగాప్నోతి- నచ విభక్తిలోపా న్నేతి వాచ్యమ్- నాలుగిటిమ ర్కమిత్యత్రాపి తదనాపత్తేః)

నిన్నాదేః

ఏమ్యాదే రన్యతరో నిత్యమ్ (ఏమ్యాదే రన్యతరస్య)

గోర్వాదే ష్టిః

ఇక్

నద్వంద్వకర్మధారయోః పూర్వస్య (ఇతి వక్తవ్యమ్, ఇతి నవక్తవ్యమ్-ఉత్తరపదే సమానాధికరణే ప్రకృతివద్భావానుశాసనాత్ గోరుగొమ్ములిత్యద్వంద్వార్థనిషేధః)

అదన్వాదేః

సంఖ్యాయా ఇతిష్టికివా (పదియుటికి)

ఆశిరనహోః(ఇత్త్వే, పరహో రఙ్గస్య
ఇత్త్వంనస్యాత్)
అఙ్గస్యైత ఇః స్వాఙ్గేతాలవ్యేఽచి
(నాలుగు, నత్తురు, నుదురు)
నాలుగ్వాదే రన్తిమస్య
నేత్తికోరశిః (నడుమ,కొఱుకు) ఇత్తికోః
కిం-నాలుగిటి -
ఇంచుగాచ్ఛికస్య బహుళమ్(ఆచ్ఛికస్య
కిం-కరుశించె)
అజ్ప్రభృతే స్తిక్
చేఁదో స్తిః
ఏడుజి
డిక్తుతో రుపధాలోపః
ఇత్వం ర్యాదేశే నేతివాచ్యం(నుమటికి,
ఆదేశే కిం,పాదిగిటికి,కుదిటికి, నెత్తు
టికి, ఎదుటికి, కథం తవిటికీతి పురు
టికీతిచ)
క్రిందుమీందుముందునాం టావః పోః
ఇంచుకి బహుళమ్
నోపవిభక్తే రశి.
నాశి (కథం మూఁడిట నాల్గిఁ నిత్యాది,
మగిడిరి,మగిడె)
నతిడిఙోరశీతి వక్తవ్యమ్
అప్రభృతీ న్యవ్యయాని
యుప్రభృతేర్నుక్
నద్వాంద్వేనుసుపవిభక్తౌ (అఱుత, నడు
మ, నాలుగిటికి, నెత్తుటికి, నుదుటికి)

---

(4) కారకపరిచ్ఛేదః.

సంస్కృతవద్విభక్తిః
టాసశ్చైతః (కర్తరీతి యోజ్య మితి
స్ఫురతి)
సహార్థే తోడః
సంసృజ్యత్యాదిషు
తుల్యార్థయోగే
కరణే బహుళమ్
ఆఖ్యాతురుపయోగే జపిసః
నాప్రధానాద్యైతృయోగే
అవధిర్విరమత్యర్థే
వచ్యర్థానామముఖ్యకర్మణః షష్ఠీ చా
న్యతరస్యామ్
జసిసో వలనః
గృహ్ణాత్యాదిషు చేతో వా
పట్టిగ్నేతౌ గుణక్రియయోః
అన్యస్మాదపి దృశ్యతే
కంటెనన్యార్థానాం యోగే నిర్ధారణే.
సంఖ్యా ప్రమాణ సర్వనామ తత్సమా
నాధికరణేషుయత్పూర్వం ప్రయుజ్య
తే తతః ప్రథమా.
తస్య షష్ఠీబహుళమ్
అజాతేరపత్యస్య ప్రకృతేః
భయార్థాది యోగే
జేసః

పూర్ణార్థకైర్ణః

బుధ్యాదీనాం ప్రయోజ్యకర్తుః

సంబంధే ప్రాయశో యుక్తా

నమః కుః

నిర్ధారణే లోపలః

విషయాదిశబ్దాంతరస్థే

క్వాపి భేదకస్య కోః ప్రథమాన్యతరస్యామ్- (కృశమధ్య ల్పదివేవు రంగనల తోఁ గీడింప- అత్ర సర్వనామ్నః విశేషణానాం చ ప్రథమా)

భావ్యనభావే నిత్యం షుడః (నిత్యపద మపి నేయమ్)

సర్వనామభేద్యయో ర్యత్ ప్రాక్ ప్రయుజ్యతే తత్తో బహుళమ్. (కథం వస్తుతూ మెండింటికి వెల నాలుగు మాళలితి, లోకమంతటికీతి చ)

కాలాధ్వనోః

జడా త్వి గ్రహే ద్వితీయా వా (జడా త్విం- కుండేటియందుఁ, తాఁ బేటియందు, ఆలియందు, గుఱ్ఱములు మూఁట నాల్గిట నొక్కమేఁక ఇతి - ఔపవిభక్తికాత్ టాజ్యోరశి కర్తృప్రాణినామ్నః.

క. ధృతరాష్ట్రభూపతికి వృ
ద్ధతకతమునఁ జిత్తమొకవిధముగామి
సులో। ద్ధతిమూన్పఁడు నాఁ డమన
స్సుతఁ బిదపం బుట్టి యిపుడు శాం
తుండయ్యెన్.

(ఉద్యో- ౧. ఆ.)

అన్యస్మా త్సప్తమ్యాశ్చ ద్వితీయా.

ద్వి. అలరుచు జాతివైరాదులు లేక
మెలఁగునానావిధమృగసమూహముల
నసిలాంబుజీర్ణపర్ణాశులై తపము
లొనరించుతపసుల యోగిపుంగవులఁ
బన్నగఖేచరప్రవరగంధర్వ
కిన్నరాదుల వాలఖిల్యాదిమునులఁ
గడునొప్పి బ్రహ్మలోకమువోలె-

ఇతి రంగనాథః బాలకాండే. కథ మత్ర భిసో ద్వితీయా- అప్రసిద్ధః ప్రథమా టాయోగే- కథం నీవు కొట్టంబడుట

ఉపవిభక్తే రనేకార్థా తృతీయాసప్తమ్యోరశ్

తేరమహాతః

ఉపవిభక్తేష్టాజ్యోరశ్

కాలార్థ జసేః ప్రభృత్యర్థయోగే నిత్యమ్- (నాఁటఁబట్టి, నాఁటఁగోలె, ఏతత్సూత్ర మపనీయ చిరః కారకే చేతిసూత్రయుక్త్యా క్రియా ప్రకరణే యోజ్యమ్.)

అఃధినిర్దేశే సర్వస్మా న్నిత్యం షష్ఠీ

స్త్రీసమభేదకస్య బహుళ మేకవచనమ్

భావ్యనాయే బహువచన స్యేతి వక్తవ్యమ్

క్వాపిమ్యంతస్య

నిత్యం స్త్రీహిభ్యః- ఫశే బహువచనమ్.

నిగ్గచ్ఛ త్యనతరత్యర్థానా ముపాదానం కర్మ.

విభ్యత్యర్థే వా.

పలోః ప్రయోజ్యకర్తా. (పల్వాదేః ప్రయోజ్యకర్తా)

ప్రయోజ్యస్య ణుజ్యభిధానే

హేతౌ మనవలనాభ్య శ్చేసిర్వా నుప్రయుజ్యతే.

క్వాపి వలనా దుండీః
ఉంహో తస్యద్వితీయాసప్తమ్యా
చిః కర్తృవదన్యస్య ప్రాధాన్యే నిత్యం విశేషణం భవతి
తదీయస్య క్రియాయాం తత్తదా
తత్కర్తృః ప్రథమా
అన్తిత స్తథా-
సమాసే షష్ఠీ
విభక్తిరన్యా క్వా ప్యన్యస్యాః
యుష్మదస్మత్సమానాధికరణయోః బహువచనయోః ప్రథమాంతయోః రుగ్వా
ఏకార్థే వుగ్వా
ఉత్తమస్య నిత్యమ్. (తేష్వేతేనేన రుగాద్యాగమానా మనిత్యత్వం జ్ఞాయతే- తేన-"మీగలుపెద్దలు మీరేలోకారాధ్యులు" ఇత్యాదిసిద్ధమ్. ఓ వృక్షమా నీవుధన్యమవు. ఓవృక్షములారా మీరుధన్యములరు. నేను ధన్యమను. మేము ధన్యములము. (వృక్షోక్తిరియమ్)ఓవృక్షమా నీవు గొప్పదానవు. వర్ధిల్లినదానవు. ఓ వృక్షములార మీరువర్ధిల్లినవారరు. నతువర్ధిల్లిన దివి. మేము వర్ధిల్లినవారము. (వృక్షోక్తిరియమ్)
అదేగ్రానః
సంబోధనేచ
యుష్మద్విషయే మహత్త్వేచ్ఛ్రాః
అన్యయుష్మదస్మదర్థేషు యథోత్తరం బలీయః.
కుత్రాపి కోః గానాకయి రిత్యార్యాః

సమాసషష్ఠీ
కిం కేనత్రశ్చేచుః
క్వాన్యాన్యత్ర
భాదినిరపి
షష్ఠేనిష్
తయోర్లుక్
కర్తవదర్థేనః
వ్యతిరేకేనిః
ఉన్మాదయోచిః (ఉన్మానుబంధః)
అంద్వవగ్విటికా అపదాని
నిష్ఠాన్తేనః
లఘ్వేకాక్షరపూర్వా దన్తిమా దబ్బ బహులమ్
ప్రీన త్పరిమాణాత్ - (పరిమాణవాచినః శబ్దాత్ యే తద్ధితాదయః ప్రత్యయానశక్తే, తే వికారేపి భవంతి. నిష్కేణ క్రీతం నైష్కికం-ఏకం నిష్కస్వవికారం నైష్కికః. సంఖ్యాయాశ్చ పరిమాణం.శతస్యవికారో, అవయవో వా శత్యః,శతికః-కాలాధ్వనోః- నాలుగుగడియలు నడచెను. నాలుగుగడియలకునడచెను. నాలుగుగడియలకు వచ్చెను. నాలుగుగడియలకు దీపపుమూనె చాలును. నాల్గు నాళ్ళకునాలుగుపళ్ళు చాలవు. నాలుగుగడియలలో వచ్చెను. నాలవగడియకు వచ్చెను. నాలవనాంటికి రమ్ము. నాలవనాంటనువచ్చెను. నాలవనాంటికి వచ్చె. నాలవనాంటి కారంభించె. నాలవనాంట డారంభించె. నాలుగునాళ్ళు భుజించె. నాలుగునాళ్ళకుభుజించె. నాలునాళ్లకు భు

జించె. నాలవనాఁడు ముగిసె. నాలవనాఁటికి ముగిసె. నాలవనాఁటితో ముగిసె.

నను స్మృకా- (ఆపురుషుండు- వృట్; ఈపురుషుండు- వృట్; ఏపురుషుండు- ఎవ్వః-ఏకాంత- ఎవ్వ; ఒక పురుషుండు- రుక్, రువుక్; ఒక నాఁడు. టిక్.

అంటోట్లు, అప్పప్పు, అత్తాఁక, అప్పాఁకలి, ఆఁడవి, ఆకొత్తు, ఇల్లరి- "ఇప్పుడమికినన్ను శాశ్వతవిభుండుగఁ గోరెదరెల్ల వారలున్" (ఉత్తరరామా-పూ-3.)

అవారణమైవినినిశ్చయంబుగా- కలహంబు లభినవగంధంబులుగఁ గూర్చి-ముడికొక్క భంగిగా నెత్తులు వట్టియిచ్చు - ఆయిల్లాలు, ఈరాజు, ఉల్లాకు, ఉవ్వెత్తు, ఏడాకులరఁటి- ఏరాలు, ఒడ్డోలగము, ఓరంత, కంపిరుగుడు.

వర్ణాభిధానాని:—బాఁపండు, బాఁపఁడు, బాఁపవ; పాఱు, పాఱుండు, రాచ, కోమటి, శేరి, బేహారి, వాసె, గొల్లండు, గొల్లఁడు; కంచర, కస్సర, కంసాల, వడ్లం (డ్రం) గి, వడ్ల, కాసె, కుమ్మర, మంగల, మంగి, చాకల, చాకి, సాలె, జాండ్ర, ఈండ్ర, ఈడిగ, కజ్జలి, రెడ్డి, కమ్మ, వెలమ, బలిజె, మేదర, వ్రే, బచ్చు, మాల, మాదిగ, చెంచు, కోయ, సవర, బోయ, ఎఱుకు, సుకాల, సావల, ఒడ్డె, ఉప్పర, గొడగరి, పాకి, చచ్చుడి, బెస్త, తెలిక, గాండ్ల, అఱవ, మఱవ.

సమాసః.

త్రివిధాస్సాంస్కృతికాచ్ఛికమిశ్రభేదాత్

సాంస్కృతికో ద్వివిధస్సిద్ధసాధ్యశ్చేతి. (కథం- ఒంటిగాఁడు-మగాదిపాఠాత్)

టీక: సర్వనామమ్యత్తం సమానాధికరణేన సమస్యతే

అమహత్సంఖ్యా

స్త్రీసమః

ఆచ్ఛికే నద్వంద్వః-నను విభునిగఁ గోరెదరు. అత్ర నసమాసః విభక్తేః శ్రవణాత్. నచాలుక్సమాసః. నీవు గగకుఁడుగ.

క్రియావిశేషణాన్ని జీర్ఘవతి రనుప్రయుజ్యతే

నుజేర్వా

టీకా తచ్ఛబ్దః

తి కథికటిష్టగాదిభ్యః

స్త్రీసమవర్ణాభ్యాం బహుళమ్. (టీక స్యాచ్ఛేతి దుష్ప్రకరణే సమాసః యోజ్యమ్)

సమాసః

సర్వనామమ్యత్తం బహుళమ్

ఉత్తరపదే కిమ్. (కుతో నస్యాచ్చేసిన యుల్లు- ఇత్యత్ర-

కుడుము- అస్యాపః నీ.

అనుమ్యాదేశః
జీకాత్పరతః అట్టిర్వావ్యా దుత్తరపదే.
అవికృతస్సిద్ధః
సాధ్యోస్యః
తత్పురుషస్సంస్కృతవ త్ప్రాయశః
జికమ్య స్తస్సమానాధికరణేన సమస్యతే
షిరవ్యయో ధాతుసామ్యే మిడేనా.
జీకేన జీకః
రోః ప్రభృతయః పతిభిః
క్వాప్యాచ్ఛికష్ఠినుజ్
బహువ్రీహి క్వాపి స్త్రీసమవానేవ దృశ్యతే
కప్పురగంధి-కలికంఠా.
ఉపమానం మేనునా స్త్రియామ్-(ఉపమానాన్నేనో ర్గ్బడి స్త్రియాం-పూబోడి)
భోజ్యం తిండినా
నికా త్తచ్ఛ బ్దోనుప్రయుజ్యతే
త్రిక స్త్రీసమాభ్యాం బహుళమ్
సర్వస్మా త్సంబంధే
యుష్మదస్మదాత్మార్థానాం రుగ్వోత్తరపదే
తుల్యార్థే బోటా ద్వితీయా
చిచ్చోఅగులికా- (చిచ్చులు చిచ్చుతా ఉత్తరపదే)
శతస్య ఆోష్ట స్సంఖ్యాయాం ద్వంద్వే నిత్యమ్
అనుత్తరపదస్య పదేర్డునుక్
హాల్యుక్
ఇర్విద్దలోః- పన్ను పన్నెండు (పండ్రెండు)
ఆచ్ఛికస్య ద్విగోరేకవచనం ప్రాయశః
నిత్యం సంఖ్యోత్తరస్య
నమిశ్రస్య
ఉతస్సప్తమ్యా అలి గుత్తరపదే
తృతీయా పంచమ్యో రత ఇః
ప్రాంతాదే రజ్ఞస్య బహుళం లోపః
నవార్థాదీనా మేకశః కేషుచిత్
అర్థస్య మగ్గాతౌ
రేయే నడేః కిక్
చిన్నపిన్నయో ష్టగ్నా
రుక్పదబొమ్మయో రిగ్గానిత్యమ్
వాలో రస్తా
పాపరస్సు
నిత్యమాలా వనుప్రయుక్తే
జవశ్చ జవ్వనేః
ఊరు కస్సంస్కృతసమస్య చ
నామ్యాదేరేకార్థస్య షష్ఠ్యామోః పజీనుగచి
నమిన్నాపాదిషు
జికస్య
అన్యస్య లు క్సమానాధికరణేషు
పేర్వాదేర్వా (వాలస్సు, పాలస్సు)
నున్నస్య నును ర్ణాలి.
పెద్దస్య పెనుః-(పెద్దమ్రాను = అరుళ పెనుబాము = అజగరః)
పెన్నురచి-
నిత్యామోః పుంపుణౌ
తచ్ఛబ్దస్య లక్చి ర్బహుళమ్
ఆమ్రేడితస్యాయిః (ఆత స్త్రికా దామ్రేడిత స్యాయి ర్వా)
అనుప్రయుక్తస్య నిత్యం లోపః
టివో మహతో వావాః
చిలుతాదీనాం కీర్వా
మూడో ర్ముజో నిత్యమ్
లతో వాలో ద్వే

గురోర్వా

సరిశలః

త్రికాదిక హలో నూస్తరః

నకృతిభ్యస్తయోర్ద్విత్వమ్

తెనక

ఉత స్త్రీసమపుంపుణాం జసి చయి

లుగస్య

పదే పుంమునవాస్థయోః

సంగోన్త్వాదయ

హాస్వాదన్యస్య హలాద్వే

నిత్యాలాదయ

ఫలిస్యన్యకస్యని కాన్య తిసమానాధికరణే ఉత్తరపదే- ని నివాడు, చ వాడు, సమానాధికరణే కిం-చ గా, నల్లగా-కంతి తెప్పకుల లు, అల్ల వాడు, కొడుకుంగుల, అన్నయ ల్లు ఇత్యాదా నాటి పెత్యతే-తప్ప వాడు.

పూర్ణాంతి

సవాగ్వ వార్వాదిష

జవసింద్వే తచ్ఛబ్దస్య లోపః

క్రుందోంక్తిః

గుతిస్య

ననుజిలట

ఊరిగాదాదిషు

జపోబహుళమ్

క్వాపిచేతిత్తోడవలనానామ్

అంద్వ్వోరతి

సజరాదుత

నిత్యమిత

ఓమతస్థానార్థ స్యోత్తరపదస్య టి

నాజే ర్ద్నుర్వా

ఏకేతరసంఖ్యావచనం సమానాధికరణే నామహతా సమస్యతే.

కాదిట్టర్వానుప్రయుజ్యతే - మగవాండు, తచ్ఛబ్దః - అల్లవాడు, టిషః- తెప్పవాడు, గొల్లవాడు.

మగాదికతికస్త్రీసమేభ్యో బహుళమ్ - (మగండు, మనుమండు, వేండు, ముదుకండు, బాపండు, గొల్లండు, జాణండు, పాపండు, రాయండు, గొల్లండు, ఏతే మగాదయః)

సర్వనామ్నో బాధే- (రామునంతవాడు, రామునట్టివాడు, రామునియంతవాండు, రామునియట్టివాడు, నీయట్టి వాండు, నీయంతవాండు, అత్ర సమాసో అన్యస్యనిరూప్యతే)

కుంవాచకానతివక్తవ్యమ్

నఞ్ప్రాప్

కన్నోశ్చేన్నే

యుష్మదస్మదాత్మార్థానాం దుగ్వా ఉత్తరపదే- ఉత్తరపదకి. నాది ఇత్యత్ర ముజ్యప్రత్యతే, అతిదకికిం-నావాండు, నాయది?

యుష్మదస్మదాత్మార్థానాం తల్లో పేదుగ్వా

సత్వాదిభ్యో వాయోర్వ

మ్యక్తస్త్రీసమయోః ప్రాశ్నకత్రికా ప్రయోజ్యా

ఊరానజ్వషయస్య రోవా- (అనజ్వషయస్య ఋతోరం)

దీర్ఘసమాసే జీప్చక్వాప్రాస్వః

అనుప్రయుక్తస్య నిత్యం లోపః

అన్నిప్రభృతయ స్సర్వనామాని-(అన్ని,

ఇన్ని, ఎన్ని, కొన్ని, పెక్కు, పలు, ఆ, ఈ, ఏ, నీ, నా, మన, తా, ఒక్క, రెండు, మూఁడు, నాలుగు, ఐదు, ఆఱు, ఏడు, ఎనిమిది, తొమ్మిది, పది.)

తదన్తాః-(పదునొక, ఇరువది, ముప్పది, నలువది, ఏఁబది-ఇరువదిర్వింశతిః-పందొమ్మిది రేకోనవింశతిః- పండ్రెండు ద్వాదశ-అనుహాతిపన్నిరుః, "పండ్రెండేఁడులునీగతింజనఁగ"-ఉ.హరివంశ.)

పొరుగోః పొన్నః

పినుజే ప్రథమాః క్త్వాపిధాతునా బహుళం .సమస్యన్తే-(మిట్టిపాటు, అదిరిపాటు, అదరఁబ్రేఁత, తిరుగఁబోఁత, సిగ్గుపాటు, నగుఁబాటు.)

నాఽపి వికృతా వవ్యయీభావః

బహువ్రీపహా నన్యోః టేప్టిన్

చూలోరిః

విలోస్తుక్

జికస్తచ్ఛబ్దోఽనుత్తరపదే క్త్వర్థేవా

త్రికాద్బహుళమ్

స్త్రీసమేభ్యో బహుళమ్

సమానాధికరణే వంటిర్నిత్యమ్

మోర్నిక్

పూర్వవత్త్యర్థధారయే

టిర్వా నసంయోగలోప్మణామ్- "కలికి జక్కవచంటి యీ కలువకంటి"-ఘటికాచల. అత్రచన్నుశబ్దస్యాపి సమాసేప్టి ర్దృశ్యతే-

కుఱుచ, చిఱుత, నడుమ, టి నిడుపానాంటేర్వాలోపః- కుఱుచూపు, కుఱుచచూపు, చిట్టిములు, కుట్టారికలు.

త్రికాదసంయుక్తస్య బహుళ మరోష్మణః

అచ్చోట నిత్యత్ర నలోపః

ఓత ఇతి తపరకరణాత్

హ్రస్వతః స్థానార్థా చ్చోటః హ్రస్వస్యాత్ వా త్రిసంఖ్యార్థతః

రేవగల్వాది రేకవచనమ్

సేపు వడిభ్యాం నిత్యం సమాసః

నమిత్రస్య

తోఁబుట్వాదయః

నిక్కలాదయో యథోపదిష్టమ్

* * *

— । అథతద్ధితాః । —

త్వార్థేతనజ్

తికం చిన్నాదిభ్యో బహుళమ్

పేర్వాదే రిమిః

నల్లాదయో గుణవచనాని

ఆతో గుణా న్నః

మోర్నః

మగాదిభ్యష్టిమిజాదయః

అగ్గలాదిభ్య ఇకః

అఃమరాఎభ్యః స్వార్థే

చిఱుతాదిభ్య ఉకః

ముందోరలః

ఉతో ర్త్రికే- (సూత్రమిదం స్థానాంతరే యోజ్యమ్)

అరి ర్యత్వర్థే జాలాదిభ్యః- (జాలరి. చొరవ, చదువు, చొప్పు, జూదము, టక్కు, టెక్కు, తగవు, తలగు, తీర్పు, తెంపు, తెరువు, తెగువ, దొంపు, నేరుపు, పాటము, మతకము, పూజ, లావు, సిగ్గు, సూన, సుంకము, వేంట

ఓయారాదిభ్యః ఇః

వేడుకాదిభ్యః కాష్పుంసి

స్త్రియాం కత్తియః

బహువచనా దాండిః

అష్పుంసి

ఈ ష్టమ్మతాదిభ్యః

చెంచెత మాలెత ఇత్యనయోః కేవలత్వమ్

సర్వత్ర తాచ్ఛీల్యే మంటాదిభ్యో మారిః

పార్వాదిభ్యః పోతుః

పగా త్తు ష్పుంసి

స్త్రియాం కులా త్తః

మిండత గుబ్బెత ముట్టెత విటీ యువతి రజస్వలాః

ఎత్వం తవర్ణకే క్వాపి దృశ్యతే

మతుపో వ్యతిరేకే కుత్రచి దిండిః

కాష్టుత్రాపి తిర్యక్సంజ్ఞాయాం దృశ్యతే

అందాదిభ్యః క్షుత్తి యోర్నః

తౌ స్వార్థేపి దృశ్యేతే

అన్యే మతుబర్థాదయః ప్రయోగతో వేద్యాః

త్రేః ప్రకారే టుచ్

తద్వతి టిచ్

పుడు చ్చాత్

తకోః వడిః- (కొంతవడి, ఒకవడి, కొంతసే పని యర్థము)

తజా దిభ్యో వడిః-

కొత్రికాభ్యాం సంఖ్యాపరిమాణయో ర్ణిచ్యణో

ఎండు పరిమితా వేకత్వే

ఎండ్లా లేర్లోపః

ఇయస్య (గిన్నండు, దొన్నండు)

ఒప్పిదము, క్రొవ్విదము, బెట్టిదము, పెల్లిదము, ఎల్లిదము, మగంటిమి. ఒజ్జస్యనజ్, ఒజ్జనము. కోటరము, కోడటికము, కోడంట్రము, కోమలికము, చెలికారము, పేదటిమి, మగతనము, వెలుక, వెలరు, వేండ్రము, వెల్లిదము. వడ్లంగేరమ్, వడ్లంగము. పేర్వాదేరిమిః, పేరిమి, చెలిమి, కడిమి, పోండిమి, వాండిమి, వేండిమి, మేలిమి, పరిమి, మ్రుచ్చిమి, మిసిమి. వ్యతిరేకే కుతశ్చిదిండిః, ముక్కిండి, వాలిండి, వెరవిండి, సిగ్గిండి. చప్పిండిస్వార్థే. సందోరడిః. వ్యతిరేకే ఇటివర్తతే- సందడి. హుంవాన్నందురాయాం, మందడి, వెల్లడి ప్రభృతయః. పోతుః, లిండిపోతు, వదరుంబోతు, ఓడుంబోతు, పాఱుంబోతు, దొరపోతు, సేరపోతు,

కూలుఁగుఁబోతు, కల్లుఁబోతు, కువ్వాడపోతు, తూఁగుఁబోతు, త్రుళ్లుఁబోతు, త్రాగుఁబోతు, కడిపోతు. చిఱుతాదిభ్య ఉకః స్వార్థే, చిఱుతుక. నాతి, నెలఁతి, పడఁతి, మడఁతి, పొలఁతి, మెలఁత, నిప్పు, వెలఁది.

పెండేరము పెండెరము

ఉబ్బాదే రరజ్ - ఉబ్బరము, ఇంటరము, దాపురము, దాపరము, ఉల్లరము, పోతరము, ముక్కరము, ఒంటరము, పులసరము, కొక్కరము, మల్లరము, సోమరము, కట్టరము, పులకరము, పోసరము.

మూఁపోరంపకూటే ఉరజ్ వా

కాఁపోర్గ్రాహ్యే

ఇయస్యాపి తద్ధితే లోపః, కొండీఁడు, మన్నీఁడు, సాలీఁడు.

అచోరిః- ఓర్పరి, ఓర్పు

సంస్కృతవదనదంతస్య స్త్రీప్రత్యయః

అదన్తస్య సంస్కృతసమస్య భేదకస్యా లుర్వా నుప్రయుజ్యతే మహత్యామ్

నిత్య మగన్తస్య

ద్విగౌ తూమాప్రాప్తేః- ఇద్దుము, ముత్తుము.

ఎనమతొమ్మయోర్ద్రుత్తూమా- ఎనుమందుము, తొమ్మందుము

నాత్రఖండః

పదేష్టేర్లోపశ్చ-పందుము

తృతీయా పంచమీ సప్తమీనా మకర్తరి ద్వితీయా

ఉత ఏకార్థాన్తస్యాన్తస్థానేవః- సమానాధికరణే ఉత్తరపదే

ఉతః స్త్రీసమస్య పుంపుణో ర్లుక్ కథేష్వద్వంద్వే నిత్యమ్

భేః పతా

ప్రాఁతాదేర్లుప్తాంగస్య పరుషేషు

ఉత స్సప్తమ్యా అలిక్

అత శ్చేత తోడ వలనానా మిః (అకారాన్తానాం చేతతోడ వలనానామి త్వంస్యాత్సమాసే)

ఎంతః కిమ్, చేతో ఇత్యనయో ర్నాభూత్.

పదే రనుత్తరపదస్య సంఖ్యాయామునుక్

హాల్యుక్

గత్యర్థాకర్మక శ్లిషశీఙ్స్థాసవసజనరుహజీర్యతిభ్యశ్చ- ఏభ్యః కర్తరి క్తస్స్యాత్

భావకర్మణోశ్చ

క్తోఽధికరణేచ ధ్రౌవ్యగతిప్రత్యవసానార్థేభ్యః- ఏభ్యో అధికరణే క్తస్స్యాత్ - చాద్యథాప్రాప్తమ్

"ముకున్దస్యాసిత మిద మిదం యాత్రమాపతేః। భుక్త మేత దనన్తస్యే త్యూచు ర్గోప్యో దిదృక్షవః"

ధ్రౌవ్యే స్థైర్య మిత్యర్థః (స్థితిః)

ఞీతః క్తః (ఞీతో ధాతో ర్వర్తమానే క్తస్స్యాత్)

మతిబుద్ధిపూజార్థేభ్యశ్చ- (మతిరిహేచ్ఛా) ఏభ్యో వర్తమానే క్తస్స్యాత్ - రాజ్ఞాంమతః ఇష్టస్సైరిష్యమాణఇత్యర్థః చకారోఽనుక్త సముచ్చయార్థః)

నపుంసకే భావేక్తః-(క్లీబత్వ విశిష్టే భావేకాలసామాన్యే క్తస్స్యాత్ -జల్పితం- శయితం, హసితమ్)

క్తస్య చ వర్తమానే- వర్తమానార్థకస్య క్తస్య యోగే షష్ఠీస్యాత్ వలో కేతి నిషేధస్యాపవాదః- రాజ్ఞాం మతో బుద్ధః పూజితో వా)

అకర్తరి తృతీయాపంచమ్యోర్లః

నానర్థాత్ప్రథమ్యాద్వితీయా

అలఘు స్వరూసపదే ద్విరుక్తిః

అనన్యాభిధానే పూర్వాక్కృత్యభిహితవత్తరా

తృన్నర్థే డిసు

తయోర్లుక్

వ్యతిరేకే నిః

క్తవదర్థేనః

కర్త్రర్థే ధాతుసంబంధే చును

ఉన్నోన్యత్ర

భావిని కలజిః

జేరట్టిర్వాను ప్రయుజ్యతే

నిత్యం తచ్ఛబ్ద స్నుపి

ఉత్తరపదే తస్యలోపః

తృక్త్వోత్తచ్ఛీలాదిషు

జిః కర్తృవదన్యస్య ప్రాధాన్యే విశేషణమ్

లఘ్వేకాక్షర పూర్వాదీనా మారజ్ బహులమ్

సమాసః-(అత్సంస్కృతసమాలునాస్త్రీయాంసమానాధికరణే)ఇలుటాలు=గృహిణి; వరాలు=యాత.

అన్యావదపి దృశ్యతే

జిలో విశేష్యేణ

త్రికముకా విభాషా

స్త్రీసమః

మీఁగడాది షష్ఠీబిందులోపః- మీఁగడ, మీఁదియొక్క గడ; శేఁగడ

మీసపతి- (నాఁడేని, నాస్లు, శేసి, శేస్లు)

వేసవి, వేసంగి, పొదుగు, పొదువు

వతతేః పడః ప్రాకృతికః

తథాహ్యన్యే స్మితి ప్రయోగతో వేద్య ఇతి సూత్ర మరసీయ తస్యస్థానే-

వంజెఱుగాదయ ఇతి వక్తవ్యమ్. (వంజెఱుఁగు, సంగోరు, పందొమ్మిది, తొంబది, పెందాడ, వేఁబోక)

సర్వత్ర సిద్ధస్య సంయోగే నిత్యమ్- (సార్వత్రికస్య సిద్ధస్య ఖండస్య సంయోగే పరే నిత్యం పూర్ణబిందుస్స్యాత్ - (లాఁడి,లాండ్లు; పనఁటి పనంట్లు; ఏఁడు ఏండ్లు; తేఁటి తేంట్లు. సర్వత్రేతికిమ్. నదీస్థానాన్యథ్య ఇత్యనేనబాధో మాభూదితి. సిద్ధస్యకిమ్. వచ్చెఁ గ్రమ్మఱ, రాఁగాఁ గ్రమ్మఱ ఇత్యత్రాపి స్యాదితి. చెనఁటి, పనఁటి అరఁటి, అనఁటి, పరఁటి, లాఁడి, కొనఁటి, ఏఁడు, తోఁడి, తేఁటి, బోఁటి, బోఁడి, వాఁడి, వేఁడి, పోఁడి, కాఁడి, దోఁటి, గోఁటి, దాఁటు-)

రుగత స్త్రీస్థానేయే

ఉరఃసంస్కృతసమస్య

నెఱస్య వగాది ష్వంగలోపః

పరస్యద్వేచ హలః

నింధోర్వెత్తాదిషు-(నివ్వెఱ, నివ్వెఱఁగు, నిప్పస్తు, నిప్పచ్చరము)

కృతోల్లోప స్తనాదిభ్యః కపానాంతు గబామతాః- చన్గవ, కన్గవ, చన్గాండలు. అస్య ద్రుతత్వాభావా న్నానుస్వారః

ఋవర్ణరోయుతో యినా కయిత్యుదీరితో బుధైః- అఖణ్డావత్సప్తుతః, తథానహీష్యతే వగా.

కర్తృ-

చేయుచున్నవాఁడు- కుర్వన్

చేయఁగలవాఁడు- కరిష్యన్

చేసినవాఁడు- కృతవాన్

చేసెడువాఁడు
చేసెడివాఁడు } కర్తా
చేయువాఁడు

కర్మ-

చేయఁబడుచున్నవాఁడు- క్రియమాణః.

చేయఁబడఁగలవాఁడు- కరిష్యమాణః

చేయఁబడినవాఁడు- కృతః

చేయఁబడెడువాఁడు
చేయఁబడెడివాఁడు } ఆశ్రయః
చేయఁబడువాఁడు

కాలుజాఱి పడినాఁడు- (తద్భావే తత్సమవేతస్య భావః)

తత్క్రియాయాం తత్సమవేతస్య- క్రియావిశేషణం భవతి. కాలుజాఱి పడినవాఁడు- అత్ర తత్క్రియా పతనం, తత్సమవేతః పాదః, తత్క్రియా తు స్ఖలనం- స్ఖలనస్య పతనం ప్రతి విశేషణత్వ మనేనాతిదిశ్యతే- ఏతేన ద్వయోః క్రియయోః సమానకర్తృకత్వ మాయాతమ్. పతనం ప్రతి స్ఖలనస్య హేతుత్వేన పూర్వకాలికత్వం సమానకర్తృకతా చేతి. తస్మాత్క్త్వార్థానా మప్రయోగ ఇతి బోధ్యమ్.

తదీయస్య క్రియాయాం తస్య తథాప్రవృత్తి ర్యస్య క్రియాయాం వర్తమానోచిః తస్య ప్రాధాన్యే కర్తురివ విశేషణం భవతి.

అసౌ తత్తథా- తత్సంబంధినః క్రియాయా మసౌ తత్కర్తృ భవతి- హరి కఘనానిలయుండు. వాఁడు ధనము లేఁడు.

అత్ర కర్తృగతో భావో ధాతునా సముదీర్యతే। యోఽసౌ కర్మగతో భావః పత్యస్తే నాభిధీయతే.

ధాతుత్వ వివక్షాయాం క్వాపి సుప ఇంచుక్

భయాదేః పతిః

పతౌ పూర్ణబిందులోపో బహుళమ్

సుఖాదేర్వా

చిగుర్వాదేశ్చుక్

నిద్రాదేః పోవ్రః- నిద్రపోవు, నిద్రించు, మోసపోవు.

సర్వం లక్షణం చిన్నయసూరీయాణి సూత్రాణి సుయథాదృష్టమ్.

ఆంధ్రశబ్దానుశాసనము.

సంజ్ఞాపరిచ్ఛేదము.

సిద్ధి లోకంబువలన గ్రాహ్యంబు
జ్ఞాపనం బీయది దిక్ప్రదర్శనంబు
సంస్కృతప్రాకృతంబులు ప్రకృతులు
ఈయది వికృతి
ఆద్యప్రకృతికి వర్ణంబు లేఁబది
ద్వితీయంబునకు ఋగ్వ క్రతమజఝశష
లు ద్రిక్కనగు
ఇట ముప్పది యాఱు
ఋగ్వివర్గవర్గయు జఞ శషలు సమయో
గంబునం గలియు
హ్రస్వవక్ర ఖండబిందు దంత్యచజ లనా
ద్యంబులు
అచ్చులు ప్రాణంబులు
ఎఏఒఓలు వక్రంబులు
ఐఔలు వక్రతమంబులు
హల్లులు ప్రాణులు
కచటతపలు పరుషములు
గజడదబలు సరళంబులు
లాంతిహల్లులు స్థిరంబులు
నకారంబు ద్రుతంబు
ఋౠవర్ణంబులు రలతుల్యంబులు
ప్రాసంబున బహుళంబు
వళిం బదాదితుల్యంబులు
పాదంబునం దాద్యక్షరంబు వళి
రెండవయది ప్రాసంబు
లగగలంబులు వహంబులు

పదాదిహల్లునకుం గ్రార ద్వక్ష హల్యోగం
బు లేదు
నహలు సూర్యలు
నలనగసలభరత లింద్రలు
వాదులు గణంబులు
ప్రత్యయంబు వర్ణకంబు
అగ్వాదులును ధాతువులు
ఇఈఎఏలం గూడిన జచలు తాలవ్యం
బులు
పెఱలు దంత్యంబులు
పదాదిస్వరయోగంబునం దొంటియ
ట్లొండె నగు
ఇవి యొండొంటికి సవర్ణంబు లగు
వికృతిని హల్లుక్రింద లాంతిహల్లు గలు
గదు
డాకు లకారం బగు
కగచతపమవలు
నకారంబునకు
రలలకు జకారంబును
నరలకుం దుదివానికి సర్వంబునగు
హల్లులకెల్లం గ్రారయగు
చణరలలకు లేదు
టాకు నల లగు
తకారంబు సాకగు
హాకు సర్వంబు లేదు
ఉగ్మలి ముత్య మప్పిప్పిప్పు కాయ్వు
చెయ్వుచెద్దిచెద్దులు చెద్దము

ఓష్ఠ్యస్వరాంతవకారంబును ణయశలు
ను బదాదిని లేవు
క్రియలంద్రిక్త యాశీత్వంబు లేదు
తాయెత్తు పయ్యెద పయ్యెద
ఊయేల యేత్వంబునకు హ్రస్వం బత్వం
బాత్వం బొండె నగు
ఉయేల యుయాల
అంతస్థములు లఘువు లలఘువు లని
ద్వివిధంబు
యవలలు ప్రకృతులయందు సైతము.
(పణ్యార మిత్యన్యదేశ్యత్వా న్న పరి
గణనా)
ఇందు రేఫంబును
అచ్చుమీఁదియచ్చు యశ్రుతియగు,నది
యార్యులు లఘువందురు
లఘ్వలఘువులకు విరోధంబు లేదు
రేఫంబులకు నిత్యంబు
బిందువు సిద్ధంబు సాధ్యంబును బూర్ణ
ఖండ భేదంబువలన ద్వివిధంబు
హ్రస్వంబునకు మీఁద ఖండంబునకుఁ
బూర్ణం బొండె నగు
ఇఁకాదులందు
ప్రథమంబునందు నిత్యంబు
ద్రుతంబునకు లోపఖండంబులుగలుగవు

చాఁపునకు సాధ్యంబు ఖండంబగు
జిత్తు బిందుపూర్వం బగు
స్థిరంబు గాదు
డుట్టు పూర్ణపూర్వంబగు
వర్ణశబ్దంబుచేనస్వరంబునకు గ్రహణంబు
పరంబగుచో నా రా నాఁబడు
పదంబు నాంతంబు ద్రుతప్రకృతికము
అన్యంబుకళ
అవ్యయ సుప్తిఙ్లిం దనుకరణంబు ద్రి
క్తం బ్రయోగింపఁ జనదు
తే నమః పదంబులు దండకావసానం
బునం జూపట్టెడు
భవదాదులకును ఋద్రేఫాంతపదంబుల
కిందుఁ జొరంగలుగదు
ఈయువి తత్సమంబు తద్భవంబు దేశ్యం
బు గ్రామ్యంబు నని చతుర్విధంబు
విభక్తివికృతంబు ప్రకృతిద్వయంబు
తత్సమంబు వికృతంబు తద్భవంబు
ప్రవాహసిద్ధంబు దేశ్యంబు
విరుద్ధంబు గ్రామ్యంబు
పదంబు వ్యవహారప్రసిద్ధంబ యిందుఁ
బ్రవ్యాహార్యంబు
దోషరహితంబున కప్రయుక్తత్వదోషం
బు లేదని యథర్వణాచార్యులందురు.

ఇది పరవస్తు చిన్నయసూరివిరచితంబైన యాంధ్రశబ్దానుశాసనంబునందు

సంజ్ఞా పరిచ్ఛేదము.

సంధిపరిచ్ఛేదము.

ఉత్వంబున కచ్చురా సంధియగు
అనాదివిభక్తివర్తమానచువర్ణంబుల బహుళంబు
కిమాదులయం దిత్వంబునకు
క్రియాపదతదాదికి షష్ఠులందు
మధ్యమపురుషంబునందు నిత్యంబు
అత్వంబునకు బహుళంబు
ఇతోర్థంబులందు
తదర్థవలోపంబుననిత్యంబు
అచ్చునకామ్రేడితంబునం బ్రాయికంబు
ఆకు రా
మానార్థకంబునం దెడురా నిత్యంబు
లిలోపంబగు
అనుకరణంబున హల్లునకు ద్విత్వంబగు
చాఁపుమీఁద బహుళంబు
అహమాదులయు
విసర్గంబునకు లోపంబగు
నమోత్వంబున కోత్వంబొండెనగు
కుఱు చిఱు కడు నిడులయుపధకు ద్విటకారాదినిత్యంబు
నిడునకు రాడులు రానగు
హల్మధ్యగంబున కన్యతరసవర్ణంబునకు హల్లునకు లుక్కగు
ద్వినులయుపధకు బహుళంబు
అలఘులకారంబుమీఁదిలువర్ణంబునకు
నీలుఁగుప్రభృతులం దొలిహల్లునకు
పుక్లిలించుప్రభృతుల సంయుక్తంబునం దన్యతరంబునకు
అక్కటాదులకు
పతత్యర్థపకారంబునకు ముడుజ్జులు రా
పదమధ్యంబునలదరలయుత్వంబునకు
అబ్బురాదులందు
చిదురుపాదులదకారంబు పైదానికగు, యుక్తపూర్వంబు గురువుగాదు
టవర్ణంబునకు కొఱుకుకంటెలురా
లాఁతులు లాఁతికి నొకానొకచోఁ జూడనయ్యెడు
అదంతధాతుజభేదకలాగమంబులపయి వుట్టునకు
అదియవులయుత్వంబునకు వృత్తియందు
అంతాదుల తవర్ణంబున కవధివాచిరా నొండె
పనియిత్వంబునకు
మధ్యమంబుమువర్ణంబునకు
అచ్చురాఁగలుగదు
అంతట నామ్రేడితంబురా నొండె
దుజ్జునకు
ఇంచుకాదుల తుదియక్షరంబునకు
ఔపవిభక్తికంబులసుప్పునకు
లాఁతులకుఁ గొండొకచోఁ గానంబడియెడు (వగలాఁడు)
రావు ప్రభృతులం దొలియక్షరంబుపై యంశంబునకు నిత్యంబు
కడాదుల ద్విటకారాదియం దంతంబు భృశార్థంబునందగు
అందదుకు ప్రభృతులు యథోక్తంబుగ గ్రాహ్యంబులు
తద్ధర్మభేదకంబునకు మీఁదం గలుగదు

ఇదంతంబునకునిత్యంబు
మఱియుద్విరుక్తంబునబహులోపాగమా
దులుం గలవు
ప్రాతాదులకు సమాసంబునం దాద్య
క్షర శేషంబు బహుళంబు
నెఱకుంజెలి ప్రభృతులు రా మీఁదిహ
ల్లునకు ద్విత్వంబు
ఇరునకుం దిగాదులురా
మూఁడునకు నంతటం బ్రాయికంబు
నలులోనగువానికి నూఱులోనగునవిరా
నివ్వెఱ,నివ్వెఱంగు,పుప్పొడి,నన్నూఱు
క్రొత్తకు
పట్వాదులు రా నుమ్ముగు
తొమ్మిది పదులోఁడొంటికిరా
ఏకాక్షరంబునకు శేషంబునకుం బరు
షంబురా నగు
క్రిందునకుం గ్రియు నగు (క్రేగన్నిత్యే
వద్భృశ్యతే-నహిక్రేవశబ్దస్యసర్వత్ర
శేషోదృశ్యతే)
షష్టివిభక్తిరా
య్యొక్కలోపంబున నుత్వంబునకునచ్చురా
ధాతుజభేదకంబునకు
అందురా
ముపులకొండ
తత్పురుషంబున
సమాసంబుల స్త్రీసమంబులకుం బరుష
సరళంబులురా పుంపులకు
స్థిరంబురాఁ గానంబడియెడి
రసంబురా

ఇరునకు మడ్వాదులురా
భేద్యంబురా నివర్ణకంబొండె
నవర్ణకంబు భావంబున
విజయంచేయుట పూజ్యాగమనంబు
ముబులతోడనన్యార్థంబునగు
కొంపోవుట కొనిపోవుట ప్రాపణంబు
ప్రథమామధ్యంబునకుఁబడ్వాదులురా
నెఱబొట్టొండెఁ జూపట్టెడు
లోపంబు
తొమ్మిదిపదులొండొంటికిరా
ఏకలఘుపూర్వనువర్ణంబునుత్వంబునకు
లిట్చువర్ణంబురాఁ జనుద్రిక్తనగు
తన్నువర్ణంబు సున్నయగు
తిదుటలురా
ఉండుదువర్ణంబునకు లోపంబు
ఆసున్నమీఁది దాకు డకారంబు
పూంచుట పూనుచుట
ద్రుతప్రకృతికంబు ద్రుతఁబునకు లో
పంబగు
స్వరపరుషంబులురాఁ గలుగదు
సమాసంబులం దెల్లెడల నిత్యంబు
హల్లురా సంశ్లేషంబొండె నగు
స్వత్వంబు
లాంతబంధంబున నవసానంబున
నుమ్మునకునుంగలుగదు
ప్రథమమీఁదం బరుషంబులకు గసడ
దవలగు
క్రియాపదంబులమీఁద
సంస్కృతంబుమీఁదనే సాంస్కృతికంబు
లకు

కాకుసంబోధనజడాద్యయంబులపై నె
ల్లెడల బహుళంబు
ప్రాసంబునందు
కర్మధారయంబునందు
ద్వంద్వంబున నిత్యంబు
అంతట నవలు బహుళం బని కొందఱా
ర్యులు
కొంతుడుజ్జునకుఱులురానిత్యంబు
దువర్ణంబు నుత్వంబునకురురలురా
పకారంబునకు వకారంబు ప్రాసంబున
నిత్యంబు
ద్రుతప్రకృతికంబుమీఁద సరళంబులగు
ఆద్రుతంబు బిందువొండెనగు
భవత్యర్థకానుప్రయోగంబుననిత్యంబు
సరళంబులురా నెఱసున్న క్వాచిత్కంబు
గం జూపట్టెడు
దాని కచ్చురా మకారంబగు
నములురాఁ బరసవర్ణంబగు
ద్రుతంబున కొకానొక్కెడం గానంబడు
చకారంబునకు హల్లురా
తాను నేను ద్రుతప్రకృతికతుల్యంబులు
వానినువర్ణంబునకు లోపబిందువు లగు
టుగాగమం బుత్వంబున కచ్చురా సా
మానాధికరణ్యంబున
సమాసంబులందు
చిగురుప్రభృతులకుం బాక్షికంబు
పుంపులకు నిత్యంబు
ఆలురా సమంబునకత్వంబును ద్రుక్కును
నగు
గొడ్డురాలు వియ్యంకురాలు

పేదాదులకు ద్రుక్కగు
పొదరిల్లు బొమ్మరిల్లు పాఁతరమ్ము
పుంపులు మువర్ణంబునకగు
చేతతోడవలనల యత్వంబున కిత్వంబు
సమాసంబునందగు
అందాద్యాదులకలి యగు (జెప్పన కుత్వం
బునకలియగు)
దంగు పోఁడి ఏరవాఙ్యాదుల దడజలకు
డణాదులగు
దంగు ప్రభృతులకు దాకుడకారంబగు
అనంటి పనంటుల నవర్ణంబునకు రలో
పంబులగు
అపదాదికి నసంయుక్తంబునకుఁ గాకు
ఁకారంబగు
పొదుంగు ప్రభృతులందు బొట్టుం బొ
లియు
రులుదులయుపోత్తమంబున కిత్వంబు
నకు హ్రస్వంబగు ,
దీర్ఘసమాసంబునం గొండొకచో జెప్పు
నకుం గనంబడెడు
నీలుంగు ప్రభృతులందు
సవర్ణంబగు హల్లురానిత్యంబు
బిందువు గలుగదు
ఓయూరాదులం దొలిప్రాయిపయిహల్లు
నకు ద్విత్వంబగు
యథామాత్రంబుగ నామ్రేడితాద్యక్ష
రంబునకుఁ గుత్సగివర్ణం బగు
వాక్యావసానంబున సంధి లేమియు
నొక్కునందు

ఏలాదుల యంతిమప్రాణంబునకుం బ్లుతం బొండెనగు

ఏమ్యాదులకు సమ్యగ్జ్ఞాయందు

ఆమ్రేడితంబునకు

టిఁగ్యాదు లోపవిభక్తికంబులు

విభక్తిసమాసంబులన్ ద్వంద్వంబునందు బహుళంబుగ నగు

టిక్కంతాదులకగు

ముందునకు

అన్ని ప్రభృతులకసామానాధికరణ్యంబు ననిత్యంబు

నిన్నాదుల కంతటనగు

రేయికి యులోపంబునుం గలుగదు

అహరాదుల యుత్వంబున కిత్వంబు టిక్కురానగు

ప్రాతరాదుల కత్వంబు

ముందటి టాకు శేషంబొండెనగు

మీఁదుక్రిందుల కిత్వంబు నిత్యంబు

టిక్కురానత్వంబగు

ఏమ్యాదుల కడప్రాయికి లోపంబొండె నగు

ఏలుమురుపదిరులకు నిత్యంబుటివర్ణంబాదేశంబగు

నెత్తురుప్రభృతులకు విభక్తియందప్రాయికంబు

గృహాదంతకంటకకార్ముకవాచకంబుల సలలువర్ణంబునకు

పాషాణవాచికి

నయనకుచాంతరిక్ష వాచకంబుల నవను వర్ణంబునకు

ఉభయంబులకు సమాసంబుల విభాష నగు

మృత్తికామధుకోశంబుల నువర్ణంబుల కంతటనగు

సంఖ్యమీఁది టింటుల కిట్టగు

అదను ప్రభృతుల కిత్వంబగు

నడుము ప్రభృతులకొండె

అప్పుప్రభృతుల కితిస్తు నుపధాలోపంబును నిత్యంబు

కనుములోనగువానిమువర్ణంబు తువర్ణంబు సమాసంబునందగు

నాము లోనగువానికి పజ్జు హల్లురానగు

అమ్మునకు రవర్ణకంబురా

వేఁపాకు తామరపాకు

చేఁదుమువర్ణంబు తివర్ణంబంతటనగు

గోయి ప్రభృతుల యివర్ణంబు బహుత్వంబున నైనము

ఎఁడురా

ఈఁదుమువర్ణంబు తవర్ణంబగు

అంతట లఘ్వక్షరంబుమీఁద టివర్ణంబు పూర్ణపూర్వంబగు

తక్కుంగలతావులం బాక్షికంబు

చాఁపుమీఁదంగాదు

సమస్తం బీయది యార్యప్రయోగంబు లెట్లట్లు గ్రాహ్యంబు.

ఇది పరవస్తు చిన్నయసూరి విరచితం బైన యాంధ్రశబ్దానుశాసనంబునందు సంధిపరిచ్ఛేదము.

— తత్సమపరిచ్ఛేదము —

* * * * * *

గుణవదాదికంబు హలంతం బమంతతుల్యం బిందునామంబగు
దానిమకారంబు లోపించు
లాంతి ప్రథమైకవచనతుల్యంబు
శ్వానము- (శునిశ్వానో శ్వఃమృగ ఇతి హేమచంద్రోక్తే రదంతః శ్వానశబ్దోప్యస్తి తేనైవ సిద్ధే గుణవదాదిత్వేన పరిగణనం వ్యర్థమితి)
నామంబునకడహల్లున కుక్కగు
ద్విత్వంబు
చాంపుమీంద బహుళంబు
అగుణవదాదికి హలంతంబునకు నులోపంబు నిత్యంబు
లాంతికి డుజాదులు తొంటియట్ల యగు
భవదాదులకుం బ్రథమాంత తుల్యతయు నుత్వపక్షములు నగునని కొందఱాచార్యులు
ప్రకాశంబు
పరీక్షిదాదులకు బహుళంబు
ముదాదులకు లింగవ్యత్యయంబగు
వేధో బ్రహ్మ యువ విశ్వకర్మాదులకు డాప్పగు
ఆత్మేమనిచ్చులకొండె
మనుజసంజ్ఞకు నాంతంబునకుం గ్వాచిత్కంబు
మహత్వంబున రాజశబ్దంబు రాజునాంబడు
జగదాదులకు లోపంబొండె నగు
సాకుంబ్రాయికంబు
పయః ప్రభృతులకుం గలుగదు
ఉపసర్జనంబునకు స్త్రీత్వంబునవిత్యంబు దారార్థకంబురా గుణవద్భావంబు సంజలయుండగు
మహత్వంబునందట్లు
ఉశనః ప్రభృతులకు
మనః ప్రభృతులకు ద్విత్వంబొండెనగు
అప్సరస-
హృదయంబునకు హృది
ద్యుశబ్దంబునకు దివి
సభవదాదీనామ త్రయోగః
అన్ని ప్రభృతి సంఖ్యావాచకంబులు సర్వనామంబులు
అన్నిలోనగువాని ఉలలకు ఉక్కగు
మహత్వంబున వాని నివర్ణంబునకు దవర్ణంబును ఉఱలునగు
అందోఱుంగలదు
ఎల్లవారెల్లరు
పెక్కండ్రుపెక్కురు పలువుండ్రు పలువురు
ఆ ఈలు తదేతదర్థకంబులు
ఏ యత్త్రిమర్థకంబు
వీనిసూకు డుజగు
తొలివాని దురులకు డుట్టొండెనగు
ఉలలకు రట్టు నిత్యంబు
డుద్విరహంబున రవర్ణంబు ఱివర్ణంబగు
వుట్టు విభక్తిరా నగు
అమహత్వంబున నిమ్మాటికి శసాది బహువచనంబురా నిక్కగు
అమహదేకవచనంబు రా దుట్టగు
సుజస్సులకు దినియగు
వీని శస్సునకు నివర్ణకంబగు పని స్థాపింపవలయున్న

అచిరా హ్రస్వంబగు
ఏకొండె
తక్కురా మూఁడిటికి
టిపులకు ద్విత్వంబు
వుడాదికంబు తకారయూనాధికరణ్యంబులందుఁ గలుగదు
తదాములకుం దచ్ఛబ్దంబను ప్రయుక్తం బొండెనగు
మహత్వంబునంగాదు
ఏకొండె (యుక్తిమర్థంబున కొండె)
హ్రస్వంబు మీఁది వృట్టుపై దీర్ఘంబు హ్రస్వంబగు
ద్విత్వలోపంబున నిత్యంబు
ఎవ్వయు నేకార్థంబున కట్లు లిత్తిర్తులు ను మహత్యర్థంబునం దగు
అవ్వాని యాయింతి (అవ్వత యామె)
తగాగమం బాయీయేలకు మహత్వంబునం దేకవచనంబు రాఁ బూజ యం దగు
స్త్రీత్వంబున మమెపికె లగు (హేదంతంబులగు)
నిశ్చయవచనాంతంబుల కుపవిభక్తి కట్లత్వంబగు
అందిందెందులు జాడ్యంబున శనాదులు రానగు
వీనిమీఁది సప్తమికి లోపంబు నిత్యంబు
స్త్రీశబ్దంబునకుం దచ్ఛబ్దంబునకు సంబుద్ధిని దాన యగు
నువులురా
దాన దీన దేన నని తృతీయాసప్తములం జూపట్టెడు
యుష్మదస్మత్తాన్యనాధికరణ్యంబునం దు తాశబ్దంబాత్మార్థకంబు
దాని కస్మచ్ఛబ్దంబునకుం బోలె నువ్వులగు
తన యని టాక్వరా
తమ యని బహుత్వంబునందు
రువర్ణకంబురా నొండె
నీనాలు యుష్మదస్మ దర్థకంబులు
వాని సుజస్సులకు వురు నుము లగు
న్ను మ్ము లమ్మసుస్సులకగు
బహుత్వంబున నకారంబునకు మకారంబు
మువర్ణకంబు రా నొండె
అత్వంబున కేత్వంబు ప్రథమరానగు
నములు లోపించు నొండె
వురులు రా
మీఁది యి లువర్ణకంబును దానికి రట్టును నిత్యంబుగ నగు
మనశబ్దం బుభయార్థకంబు
దీని జశ్శసుస్సులకు ములలగు
సంఖ్యావాచకంబుల కిందు నమహత్వంబున నేకవచన బగు
సముదాయ సంఖ్యావాచకంబున బహువచనంబులగు
గణాభిధానంబున బహువచనంబగు
రురలురా నుక్కగు
దిలోపంబునం గలుగదు
రెండు మూఁడు నాలుగైదాఱేడెనిమిది తొమ్మిదిపది నా ద్విప్రభృత్యభిధానంబులు
ఏనునానైదు
వృత్తియందుఁ బదిప్రభృతులురా దీని తొలి వ్రాయి మివులు
ఇరువది యేఁబది యఱువది డెబ్బది యెనుబది నూ తేనూ ఱే వనున్నాఱు

తొమ్మన్నూఱు వేయి వేనవేలు వే
యివేలు

ఏకాదులురాఁ బదికుత్వంబు (క్రియల
యందుఁ బదాఱవపాలు)

నూఱు ఉవర్ణంబు ట వర్ణంబగు

సంఖ్యరా సమాహారంబగు

పది కుగాగమం బేకాదులు రానగు

దానికచ్చురా నుమ్మగు

ఇరువది యఱువది డెబ్బది యెనుబది
నూ తొంబన్నూఱు తొమ్మన్నూఱు
వేయి నా వింశతి షష్టి సప్తత్యశీతి
శతాష్టశతనవశతసహస్రంబులు.
ఏకోనవింశతి పర్యంత సంఖ్యావాచ
కంబులకిందుఁ బ్రయోగంబు లేదు.

మహత్త్వంబున రెండున కిద్దయుఁ బ్రెఱు
అలునగు

ఇరు రువర్ణక సమాసంబులందు

నలునాలుగునకు

ఎనమండ్రు తొమ్మండ్రు పదువురు పదు
రు పదుండ్రు

ఇర్వాదులురాఁ బదికిం బన్నగు

ఇరువది ప్రభృతులకు రువర్ణకంబు రా
దిలోపంబును దానికి ష్టనగు

పదికి రెండురా

అవపూరణార్థంబునం దగు

ఒక్కటి మొదలగు

నాలుగు గువర్ణంబు లోపించుకొండె

ఒక్క యన నేకంబు

దాని యల్వంబున కొల్వం బగు

టివర్ణంబు ణువర్ణంబుం బోలె నూకగు
నుక్షొండె

మహత్త్వంబున నిత్యంబు

నుచ్చురా రుక్కొండె నగు

రుక్కురాఁ దొలివ్రాయి మిపులు

రుక్కునకు వృక్కగు

రువర్ణంబునకు డుట్టగు

సగమంబునకు లుల లగు

అచిరా రుక్కు రకారంబు శకారం బొం
డెనగు

ఒండొండులుం గలవు

ఓరని సమాసంబునం గ్వాచిత్కంబు

తితస్తులు మహత్యర్థంబునం దగు

తితలకు డుద్దిట్టు లొండెనగు

రుదాదివర్ణకంబులురాఁ దొలివ్రాయి
శేషించి నిషుద యొండెనగు

వర్ణాంతంబున కేత్వంబు గానంబడి
యెడి

ఒటి యొంటరి యొంటిగాఁడు నా నేకా
యేకాంత బుహారుండేకచరం బునో
లినగు ఒకానొక్క యనివిశేషాభిధానం
బునందు ఒండొక్క యని పరస్పరార్థంబు
ఒరిమ యేకత్వంబు

పదంబు కడ నలరల యుత్వంబునకు
లోపంబు బహుళంబు (ఒ డౌకం
డవె)

ఆయుగాదేశలకు సర్వనామంబులకుం బ
యి యసంయుక్త హల్లునకు ద్విత్వం
బగు

ఊష్మరేఫలంబుల కెల్లచోఁ గలుగదు

పుడువర్ణకంబు కాలంబునం దగు ద్వి
త్వం బనిత్యంబగు

ద్విత్వ బు చేయుం జోటునోత్వంబునకు
హ్రస్వం బత్వాబొండెనగు
కడవ్రాయి పొలియుం గలుగదు [టులు
ముచ్చటులు ముచ్చెటులు ముచ్చ
అదిమతుబర్థంబునం గల్లాదులకగు
ఇత్వంబు కడలుప్రభృతుల కగు
వెరవు లోనగువానికి డి వ్యతిరేకంబు
నం దగు
తవర్ణంబురా నెత్వంబు క్వాచిత్కంబుగ
నగు
క్షత్రియ వేడుకాదులకు
కాడు మహాత్వంబునందు
ఆడు లాగమంబు మీఁద
ఆడి స్త్రీత్వంబున
మారి యంతటం దాచ్ఛీల్యంబునం గు
త్సనందగు
పోతు మాలగు ప్రభృతులకు
రూపరి, కాలువురు, చూపరు, పగతుఁ
డు, పగఱ, పెండ్లము, నా- రూపరి,
పదాతులు, చూచువారు, దాయ;
దాయలు, జాయయు
చిచ్చఱ, చిచ్చఱ యగ్నిమయంబు
అంపఱ బాణజాలంబు
కాఁడు క్షత్రియులు స్వార్థంబునం
జూపట్టెడు
వీని కకారంబు గకారంబు కొండొక
చోనగు
కాఁడు మీఁద ఱుఱులు మహాత్వంబు
నం దగు
దురలోండె
ఆఁడుమీఁద నిత్యంబు [పించు
ఈఁడురా నుక్కివాదుల కడవ్రాయిలో

హ్రస్వంబొండె నగు
బూజ్యత్వంబున గారు బహుత్వంబునం
దగు- ప్రకృతిప్రథమైకవచనాంత
తుల్యంబగు
శశాదులం దీరువర్ణంబు రివర్ణంబు
చిన్నాదుల కిత్వంబు మంజిమాది బో
ధకంబు
స్త్రీసంజ్ఞల కాయియు లగు
నివాళి ప్రభృతులకుఁ గవర్ణంబు స్వా
ర్థంబునందగు
అదిరాఁ జిఱుతాదుల కుత్వంబగు
తనము త్వార్థంబునందు
పేదాదులకు ఱిక మొండెనగు
అదిరా నుత్వంబున కత్వంబునదాయగు
పోఁడి ప్రభృతులకు మివర్ణకంబునుఁ
బూర్వోత్వంబున కిత్వంబు నగు
అదిరా ధాతువునకు వ్యతిరేకంబునందు
చెలికారము చెలిమి
మగటిమి మగతనము
కోమలికము కోమలితనము
మోఱకము మోఱకుఁదనము
తెలుపు నలు పెఱుపులు ధవళిమనీలిమ
రక్తిమములు
పసుపు హారిద్ర
పసరపసిరిక హారితవర్ణంబు
చలిమిరి చలిమిడి చలువ శీతంబు
(అత్ర స్వార్థంబునం దిత్యపనీయ భావం
బునం దితివక్తవ్యమ్) [పించు
నేరుచు ప్రభృతులం దుదివ్రాయియులో
అదిరా, ధాతువునకి త్యేతత్ప్రత్యాఖ్యే
యమ్

ప్రకీర్ణకపరిచ్ఛేదము.

ప్రథమాంతమున కస్మద్విశేషణంబున
కు బహుత్వంబున మువర్ణకం బగు
యుష్మద్విశేషణంబునకు రువర్ణకం
బాండౌ
ఇదంతంబుల కివి యేకత్వంబునం దగు
లాంతులకు నువులు నిత్యంబు
అగ్గలాదుల కిఁక యగు
అము ప్రభృతులకు స్వార్థంబునందు
ఇకములో నగునవి భావస్వార్థాదులం
బెక్కులుగలవు
ప్రథమాంతంబుల కస్మద్యుష్మ ద్విశేష
ణంబులకు మురులు బహుత్వంబు
నం దగు
నువులనిదంతంబుల కేకత్వంబునందగు
నివియొండె నిత్వంబున కగు
ఉత్వంబున కత్వం బీవర్ణకంబు రా నగు
మిన్నులోనగువానికి బహువచనంబాం
డౌ నగు
సస్యవాచికి ధాన్యంబున నిత్యంబు
లోపాది వికారంబులుం గలవు
వికృతిని స్త్రీలింగంబుల భేదకంబులకు
స్త్రీత్వంబగు
అప్రాణివాచి స్త్రీలింగంబుల భేదకంబు
భయవిధంబగు
అన్నింటికి స్త్రీలింగంబులకు స్త్రీ ప్రత్య
యం బనియతంబు

క. మీఁగలు పెద్దలు త్రైళిలో
కారాధ్యుల కేమియన్ననంటిరిగా కి
వ్వారలు మాన్పదరిటనే
మారసి యాడితిరొ యనుచు నడి
గితినవఘా.

(అత్ర పెద్దలితి యుష్మద్విశేషణాత్ రువ
ర్ణకస్తు న ప్రయుక్తః అతఏవ తస్య
వైకల్పికత్వం వక్తవ్యమ్)

మహద్విశేషణంబు సమాసంబున ము
వర్ణకాంతంబు గలదు
అన్వయంబునం బదంబుల యైక్యంబు
సమాసం బండ్రు
అయ్యది తత్పురుషాదిసంజ్ఞల నిటసయి
తము పెక్కువిధంబుల నొప్పు
కేవల వికృతి పదంబులతోడిది సమా
సకంబు
ప్రకృతి వికృతిపదంబులది మిశ్రసమా
సంబు
పరిమితం బాంధ్రపదంబు సంస్కృతభే
ద్యంబులతో సమసించు
ఇందు స్త్రీసమంబులే వికృతిపదంబుల
తో ద్వంద్వంబు నందు
బుత్వంబునకు రవర్ణంబునగు
నూఱునకు నూటయని సంఖ్యరానగు
రేవగలు ప్రభృతుల కేకవచనంబు
ద్విగువునకుం బ్రాయికంబు
మిశ్రంబునకు లేదు

క్త్వాదంతంబు సమవ్యతిరేకంబుతో ద్వంద్వంబగు

ఆత్మాస్మద్యుష్మదుభయార్థకంబులు సామానాధికరణ్య సంఖ్యావాచితో సమసించు

అపుమవష్ఠ్యంతతుల్యములగు

నిష్కళాదులు పృషోదరాదులక్రిందు గ్రాహ్యంబులు

అత్వమిత్వ ముత్వంబు సమాసంబున నుత్వర్థంబుల ద్రు

యుష్మదస్మదాత్మ వాచకంబులకు సంబంధమున దువర్ణకం బొండెనగు

సర్వంబునకుం దచ్ఛబ్దం బనుప్రయుక్తంబగు

అమహత్త్వంబునందది యనియెల్లెడలనగు

స్త్రీసమభేదకంబులకు భేద్యవ్యవాయంబున స్వార్థంబునందు

ధాతుజభేదకంబులకు

అట్లగొండెనగు

బహువ్రీహినుపమానంబుమీఁద మేనునకు స్త్రీత్వంబునఁ బోఁడియగు

తుష్టజ్ఞులు విలునకుంబుం స్వంబునందగు

వాయికి నంతిమాక్షరలోపంబును హ్రస్వంబుం గొండొకచోనగు

విశేషణసమాసంబుం గలదు

పెక్కుల సంస్కృతాంధ్రశబ్దములు స్వవిభక్తివికారంబులతోడంగూడి విచ్చలవిడి నొండొంటితో సమసించు

జననామంబులకు రాజాదులురా నత్వం బాత్వం బిత్వంబును గానంబడియెడు

గ్రామ మానుష బిరుదశబ్దంబులకు సంస్కృతంబుతో సమాసంబగు

అంతాది సంఖ్యా పరిమాణార్థాదుల మీఁద వీప్సయుం దేసి యగు

అవాంతర కథాస్థానవిశ్రాంతి యాశ్వాసంబు నాఁబడు

ఆశ్వాసాద్యంతంబుల మంగళం బొనర్పవలయు

అయ్యాది సంబుద్ధ్యంతంబులతో నేని దుజంతంబులతో నేని షష్ఠ్యంతంబులతో నేనిం గూర్పవలయునండ్రు. అయ్యాది యొక్కవిభక్తింగూడిన విశేషణంబులతోఁ దద్విశేష్యంబుతోఁ బ్రయోగించునది. అశరీరంబీయది. అంతంబున సంబుద్ధితోడ గ్రంథాదిని యథేచ్ఛం బశరీరంబు చెల్లదు

గానబంధంబునందు హ్రస్వంబునకు దీర్ఘస్రుతియగు

ప్రాసపూర్వంబునకుం దగదు

దీర్ఘంబునకు హ్రస్వస్రుతిదోషంబండ్రు

ఏవార్థకాదు లవ్యయంబులు

క్రియాదు లింపుఁ బ్రకారార్థంబులు

ఉపమానంబు దీనితో సమసించు

ధాతుజభేదకంబులు కర్తతోడం బోలెఁ గారకంబులతో (సూత్రమిదం ప్రత్యాఖ్యేయమ్)

ఉత్వంబునకత్వంబువ్యతిరేకంబునందగు

* * *

క్రియాపరిచ్ఛేదము.

ఆగామికర్త్రానుబంధ తుమాద్యర్థంబుల ద్రుతంబునగు
భూతంబునం దిత్వంబగు
తిప్పునకు నెత్వంబునగు (ప్రథమైకవచనం బెత్వంబగు)
ధర్మంబునందు డిదు తల్లోపంబులగు
ఎత్వంబు డిదులురానగు
దువర్ణంబురా నొండె
అవర్ణకంబు మీఁది దానియుత్వంబున కత్వంబు నిత్యంబునగు
ఉభయార్థంబునందు
వులోపంబునం గలుగదు
ద్విలఘువున కిక్కొండెనగు
ఎత్వంబున కిడాగమంబున వలయు
ఇంచుక్కుగాఁ జూపట్టెడు
లఘ్వేకాక్షరపూర్వంబునకు
అయాంతంబునకుం గలుగదు
ఏకత్వబహుత్వంబుల వురులు మధ్యమంబునకగు
వ్యతిరేకంబునంబోలెఁ దుమర్థంబునందగు
తుమర్థకంబునకు ద్రుతంబునగు
ఎత్వంబురానగు నత్వంబునకు దీర్ఘంబగు
అగుకదహల్లున కెత్వంబురా ద్విత్వంబగు (ఆయెను, అయ్యెను)
దానియాకు ద్విత్వం బొండెనగు
నుము లుత్తమంబునకు
డుజ్రులు ప్రథమంబునకు
అమహత్వంబున దువులగు
వర్తమానంబున దివి యగు
భూతతద్ధర్మంబుల బహువచనంబున కేకవచనంబగు
ప్రార్థనాదుల మధ్యమంబునకు ముకుజ్ఝులగు
కువర్ణకంబు వాని ముందు వ్యతిరేకంబునందగు
దీనిపై ముకుజ్ఝులకు వురులు ఎదాద్యను ప్రయోగంబున నగునండ్రు
తవర్ణకం బాశీస్సులం దిజ్జునకగు
ఎకువర్ణకం బొండె
కేవలధర్మంబు గలదు
దానిమీఁదఁ గాత కావుత కాక లను ప్రయుక్తంబులగు
ఎకుత వర్ణకంబుల ద్రుతం బచ్చురామకారంబగు
విధియందు తద్ధర్మప్రథమైక వచనంబు నుమీఁద నదిశబ్దంబును వైభాషికంబగు
తానుపదంబు కర్తృవాచియగుచో నంతట నొండెనగు
మధ్యమముకుజ్ఝులురా హ్రస్వ మగు
తలోపంబునం గలుగదు
కృతహ్రస్వంబుమీఁది మువర్ణకంబునకు ద్విత్వంబగు

సర్వచువర్ణకంబుఁ దాదివర్ణకంబు రా లోపించు

ధర్మంబున దువర్ణకం భాఖ్యాతంబు రానగు

పోవు పువర్ణంబు

చుక్కగా సువర్ణంబు

నేరుచుచుచులకు ధర్మవ్యతిరేకంబులఁ బ్రథమైకత్వంబునం గలుగదు

తివర్ణకంబు భూతంబునం దప్రథమంబు రానగు

ఆఖ్యాతోత్వంబున కిత్వంబగు

చులోపంబు మీఁద దకారంబు తకారంబగు

మధ్యమువివర్ణకంబునకు లోపం బొండెనగు

ఉత్వంబుపై వువర్ణకంబగు

క్రియాఫలంబుకర్తృగామిగాఁ గొనుధాతువు నిత్యంబుగా ననుప్రయోగింపఁబడు

స్వార్థంబునం గ్వాచిత్కంబు

కొనురా నిత్యంబగు

యోగ్యధంబునకు నిత్యంబు

ఇదేత్వంబులురా నగుపోవుల కొనర్రాలకు యకారంబగు

ఆత్మనేపదార్థక్త్వాభూతతద్ధర్మంబులందు యకారంబు సకారంబగు

ఉపోత్తమోత్వంబున కిత్వమంతటనగు

ఇంచుక్కురాబహుళంబు

ఇల్లుక్కున న్యోకలకారంబునకు లోపంబు

మధ్యమముఝ్ఝులమీఁద నదాదిదీత్తులగు

వ్యతిరేక తిఙ్ఙునకుంబ్రార్థనంబున నత్వాదులగు

భూతంబున భవత్యర్థం బనుప్రయుక్తంబగు

ప్రార్థనంబునం దుమర్థంబుమీఁద నెత్వాద్యంతంబై కదయగు

కర్తంబునం బడుధాతు వనుప్రయుక్తంబగు

కర్తయుండుంబోలెఁ దద్విధులగు

కూలు ప్రభృతులకొండె

కనుప్రభృతులకుంబట్టుంగానఁబడియెడి

ధాత్వాదులకు ధాతువు లనుప్రయుక్తంబులై యర్థవిశేషంబులం దెలుపు

అనుస్వారాద్వర్ణస్యతస్టః

దోడోస్యతరస్యామ్

చేదర్థయోగంబున భూతతుల్యం బొండెనగు

బిందువుమీఁదవర్ణకదకారంబునకు డకారంబు బహుళంబు

టకారంబు తీకినిత్యంబు

పోవుప్రభృతులకుం దెంచుధాతు వనుప్రయుక్తంబగు

అరుగేగుచనుల కాగమంబున

పీనిసువర్ణంబు బడిరా లోపం బొండెనగు (కొనుబడి)

చువర్ణంబునకు నిత్యంబు

ఉత్తుమీఁదిదానికి దకారఁబగు
న్యాయార్థంబునం దుమర్థంబుతోఁ జేయు
క్రియ వాడంబడు
చను ప్రభృతులకు నిత్యంబు
లాఁతికంటె యుష్మదర్థకార్యంబు బలీ
యంబు

దానికంటె నస్మదర్థకార్యంబు
లాఁతికంటె మహాత్మార్యంబు బలీయం
బగు

* * *

తద్భవలక్షణము.

ఆకారాదుల మధ్యగంబుకు హ్రస్వం
బగు
ఏకాంతాదుల బిందువునకు లోపంబగు
దాంత్యాదులఖండంబగు
... ...
నతియుఁ దానువెలుఁగు శతముఖుండును
బోలె- ఆ. ౪ ప. ౭౫
సులభ మయ్యె నీ కిహపరశోభనములు
ఆ. ౪ ప. ౭౫
పురమునకకాదు నాదగుసిరి
చక్కనిమాటలు
త్రేలపిండి ప్రభృతులములోపంబు
కర్తృకర్మార్థేభ్యోసద్యత్
నాకుసుతుండు పుట్టె, అతనికి యదుం
డు పుట్టె నిత్యాగా పంచమ్యాః
షష్ఠీ
ఉకారంబునకు వువర్ణకంబగు- విష్ణువు
ప్రావు
ఒరంట గుణభేదంబు
"కోలలఁ బరఁగింపంగాఁ
గేలుంగవ వడిగలట్టి కృతహాస్తుంతై
ర్తాలుకతంబున జిష్ణుఁడు
పోలుంగవ్వడియనంగ భుజగశయానా
మ్నిర్లాది యగుటంజేసి కవశగ్రాతంబ
గు నత్వంబునకు లోపం బని యె
ఱుంగునది
లాగమవిధానంబున బహువచనగ్రహ
ణ బుచేసి న్యాగమస్థలంబునం దేక
వచనంబునది వారింపవలయు
డుమంతఁబునకు
ఏకవచనంబగుటాప్పరానిగాగమంబగు
సమంబునకు బహుళంబు
ఉత్తమైకవచనంబును భూతత్ప్రథ
మైక వచనంబులు సతంబులు
నిత్యనిగాగమంబు నివర్ణంబునకు వికా
రంబు లేదు
ంబు మీఁదిగ్రతఁబునకు స్వత్వం
బు లేదు
టవర్గంబు కొంఱకుకంటెలురా లోపిం
చునొండె.

* * * *

ఆంధ్రశబ్దశాసనము- సంపూర్ణము.

పద్యాంధ్రవ్యాకరణము.

—। పరవస్తు చిన్నయసూరి ।—

ఉ. శ్రీమహిముఖ్యదివ్యమహిషీనయనోత్పలచారుదీధితి
స్తోమ మనారతం బగుచుఁ జొప్పునఁ బర్వుట నాఁగ మేచక
శ్రీమెయిఁ దోఁప నొప్పలరు శేషధరాగ్రనికేతనుండు భ
క్తామరపాదపోత్తము ముదారఫలప్రతిపాదిగావుతన్. ౧

గీ. ఆద్యభాషకు నేఁబది యక్షరములు, ప్రకృతికవి పది కొఱవడి వఱలునిందు
ముప్పదాఱగునవియన్యములనుశబ్ద, యోగవశమునఁ బిఱుసొచ్చునుదధిశయన

గీ. ఆదులుపదాఱు స్వరములు కాదికములు
ముప్పదియునాల్గు వ్యంజనంబు లనఁదనరు
బిందువు విసర్జనీయంబు వెలయు వ్యంజ
నములు వన నాద్యభాషఁ బన్నగనగేశ. ౩

క. ఋముఖములు నాల్గు నక్రత, మములు జఝశషాక్షరములు మానిన నవశి
ష్టములగు నలువదివర్ణము, లమరు ద్వితీయప్రకృతికి నగధరనిలయా. ౪

గీ. అత్వ మాత్వ మిత్వం బీత్వ ముత్వ మూత్వ
మెత్వ మేత్వ మొత్వం బోత్వ మైత్వ మౌత్వ
మర్ధపూర్ణబిందువు లచ్చు లయ్యె వికృతి
కంజనాహార్యమందిర కంజనాభ. ౫

గీ. అమరుఁ దెనుఁగునకును వ్యంజనములు కగచ
జయుగటడణతదనపబమయరలవస
హాళము లిరువదిరెండు మంగాంగనాహృ
దంబుజహామిత్ర జలదవిడంబగాత్ర. ౬

గీ. తక్కుఁగలయట్టివర్ణము లుత్తసమాన్య, దేశజగ్రామ్యశబ్దయుక్తినిఁ బొసంగుఁ
గాన నలుదెఱఁగగు భాష గానవచ్చు, నక్షరములెల్ల నేఁబదే నబ్జనాభ. ౭

క. ఋముఖచతుష్టయము విసర్గమును జఝథకారములును గణుతింపఁగఁ ద
త్సమభాషయంద కనఁబడుఁ, గమలాహితమిత్రనయన కమలాకమనా. ౮

గీ. హ్రస్వవక్రము లెంత్యచజాక్షరములు, ఖండబిందువు సాంస్కృతికములుగావు
తత్సమముల నొకానొక తావునందు, దంత్యచజ లర్ధబిందువు దనరు శౌరి. ౯

క. అమరు ననుస్వారము సిద్ధము ,సాధ్యము ననఁగ నిరువిధంబులచే సి
ద్ధము నానగు సహజము సాధ్యము నా లాక్షణిక మంజనాద్రినిశాంతా,

గీ. అట్టిబిందువు లొకఁ డొక్కఁ డర్ధ మనఁగఁ
బూర్ణ మన రెండుదెఱఁగులఁ బొలుచునండ్రు
వర్గములఁ దొలిమూఁడవవర్ణములకు
దాపటన బొట్టు వికృతిని దనరు శౌరి. ౧౧

గీ. సిద్ధసాధ్యవిభేదసంసిద్ధములగు, నర్ధబిందులు నుకితొలిహ్రస్వమునకుఁ
గలుగ వ్రాక్కెడ మునువ్రాయి పొల్లుసేసిని, నలయు సందర్ధబిందువు నీలవర్ణ.

గీ. అంట యను కిలార్థశబ్దంబునం దిఁకనిఁగ, నను నితఃపరార్థములగు నట్టిపదము
లందుఁ దోఁకుఱుచకు మీఁద నర్ధబిందు, వార్యసమ్మత మండ్రు దేవాదిదేవ.

గీ. హ్రస్వమునకుఁ బరంబగునట్టిఖండ, మునకుఁ బూర్ణంబునగు దీర్ఘమునకు మీఁదఁ
గలుగు నేనియు నవిందు వుఖండమయని, యెఱుఁగఁదగు నంజనాభూమిభృన్నిశాంత.

క. పరికింతు రార్యు లిరువగ, యరలవవర్ణములు లఘువు లలఘువులును నా
దొరకొను లాఁతులు పెఱవ్యా, కరణంబుల నిందు రేఫ క్రాలు నిరువగన్.

గీ. యశ్రుతియకారమును బ్రథమాంతమునకుఁ
బయిపకారమునకు వచ్చు వత్వము నిట
లఘువు లండ్రు మనీషులు లాఁతి యవల
లలఘువు లటండ్రు శేషశైలాధినాథ. ౧౬

గీ. రలడలకు బహువచనపరంబులకును, నచ్చుకువర్ణ మలఘువు పరములఘువు
రాగ్నేదంబు తత్ప్రతినరయవలయు, నయినఁ గొండొక తెలిపెద నబ్జనాభ.

గీ. ప్రథమభాషను బ్రాకృతభాషయందు, శకటరేఫంబు లేమిఁ దత్సమములందుఁ
దద్భవములందు నెంచునుదగ్ అవర్ణ, మిరవుకొనదండ్రు బుధులహీధరనిశాంత.

గీ. కొఱకువర్ణక మొకెఁడు దక్షిణగ వఱలు, బ్రకృతివికృతిసాధారణవర్ణములు
నెసఁగునట్టి రవర్ణంబులెల్ల లఘువు, లండ్రు విబుధులు మంగామనోజ్ఞమిత్ర.

గీ. సంఖ్యఁ దెలుపునట్టి శబ్దంబులకు మహ, ద్ధ్యుమందువచ్చునట్టి ప్రత్య
యములరాలు లఘువు లగు నిద్ధ ఆనుశబ్ద, మందు రేఫ ద్విక్ష నహిధరేశ.

గీ. క్రియలతుదలనున్నరివర్ణకంబులు, వారు వీరు మీరు తారు లోను
గాఁ గలట్టిముడులఁ గలుగు రేఫంబులు, లఘువు లిందిరాకళత్ర శౌరి. ౨౨

గీ. ఆరగాగమస్థదారార్థపరతమ, త్వర్థకాదివర్ణకాన్వితములు
యుష్మదర్థమగుచు నొప్పు రువర్ణంబు, పరఁగు లఘువు లగుచు ధరనిశాంత.

గీ. ధాతుశబ్దములకుఁ దనరు నాదేశంబు, లందు రాలు లఘువు లండ్రు బుధులు
పతినళి క్రియార్థభాజులౌ నాదేశ, ములను లఘువుగాదు జలజనేత్ర. ౨౩

గీ. కాలు కోలకు టీకం బనఁగాఁ దనర్చు,వర్ణకములందు గుణిదినా వఱలుదాన
నందఱిందఱిందఱుకొందఱాదొఱనఁగఁ, గానుకమునియలఘువ్యంజనేత్ర.

క. ఆదిగతయవర్ణముఖా,తాదిద్యోతియగు నట్టియత్వంబును నిం
దేదంతము గొందఱు బుధు,లాదియకారంబు గలుగ దంత్య రమేశా. ౨౫

గీ. బృహతిడోలావిభూషణాభిఖ్యల దుఁ,గలుగుమధ్యయత్వంబు దక్షిణ నెందు
గలుగ నేరదు మధ్యయకారమునకు, నాదివక్త్రంబు శేషధరాధివాస. ౨౬

గీ. ఉత్వయుక్త మోత్వయుక్తంబు నుడితొలి,వత్వమునకుఁ గానఁబడవు వోష్ఠ్య
ముఖ్యశబ్దములను బొలుపుఁ గొన్నింటఁద, త్సమములందు శేషధరనివాస.

గీ. అచ్చుమీఁదనున్న యచ్చుయ శ్రుతియగు, నద్విలఘుయకారమంత్రబున్నులు
లఘ్వలఘువులయిన లాఁతులు ద్వైధ్య్య,ము ద వెపుఖ శఫలొంద శౌరి.

క. ద్వివిధము లగు రేఫములకుఁ,దవులు మిగుల దోషమగుటఁ దలఁపక యెవ్వం
డువదించుఁ గలియ నట్టిఁడ,భువి గృష్ణవియాత్ర బుధులు భూభృన్నిలయా.

గీ. ప్రాతిపదికంబునామంబు ప్రత్యయంబు,వర్ణకంబుధాతువు క్రియ స్వరములెల్లఁ
గ్రాణములు పదపడి యే బవ్రి మెచ్చు,వ్రతమునానగుర హూ ప్రాణనాథ.

సీ. అత్వ మాత్వ ముత్వం బూత్వ మెత్వ మేత్వ
మాత్వ మెనసినచజలు దంత్యములు పిఱలు
తాలుజము లగుఁ దొరియచ్చు దాపునంగ
బహుళముగఁ బూర్వసూత్రంబు వడయు శౌరి. ౩౧

గీ. అగు ననుస్వర బిందువు వ్యంజనంబు,లన్ని ప్రాణులు కచటతపాక్షరంబు
లాఱుపరుషము గజడదబాక్షరంబు, లాఱు సరళంబు ల ననాహార్యగేహ.

గీ. వెలయు స్థిరములనఁగ నింతి లిస్వరినాగ్ని,నాగ్నమునకు ంత మాఖ్యయొప్పుఁ
బడయు బుత్వ 'మిటరిపత్వము' పహాది,కమలబహుళముగ దుగా దుశౌరి.

క. గలలగముల్గోలిమానవం,జలఁ జ ప్రఘ మనలు సూర్యసంజ్ఞనంబుల్
నలనగసలధరతలు భా,సిలు నింద్రాఖ్యంబు లగుమ క్షితిభృన్నిలయా.

క. ద్విలఘుముఖవర్ణపంచక,ములు గముబాక్షరచతుష్కములు చంద్రాఖ్యా
బులు మగము లగా నగుఁ,గలశపయోరాశికన్యకాహృదయేశా. ౩౫

గీ. పాదమందు మొదలివర్ణంబు వళియయ్యె,నవలినాయి ప్రాసమనఁగ నొప్పుఁ
బ్రాస మొప్పుఁ దన్నిపాదంబులను వళి,స్వస్వపాదనియతి వఱలుశౌరి. ౩౬

క. వళియోగ్యస్థానంబుల, వళిమిత్రము లనుపఁ జెల్లుఁ బ్రాసస్థానం
బుల మూఁటనొకఁడు నొక్కట, నిలుపం దగుఁ దత్సఖంబు నీరదవర్ణా. ౩౭

క. అత్వము వృద్ధియు మిశ్రమ్ము, లుత్వయుగళి మొత్వ మోత్వ మొందఁ సకత్వం
బత్వ మవశిష్టములు మి, శ్రత్వము వాదించు శేషధరవరనిలయా. ౩౮

గీ. హాయులు సత్వసద్భావంబు నందు నెపుడుఁ
దమ్యుతవ్యంజనములు ఋత్వంబుఁ గూడు
వ్యంజనములు ససత్వసద్భావ మొందు
వలసినప్పుడు వళివిధి వార్ధిశయన. ౩౯

గీ. వక్రమునకు నకారంబుపరముగాఁగఁ, బూర్వపరముల నాదేశముగ నెసంగు
వక్రమునకు నత్వము మిశ్రభానమందు, నబ్దనిభగాత్ర దురితతమోఽబ్జమిత్ర.

గీ. అత్వమున కేచ్చు పరముగా నంతమునకు, వాదికిని నెలకొనియెడునట్టి వృద్ధి
వక్రసద్భావమును వికల్పంబుగాఁగఁ, గాంచునంజనాహార్య నికాయ్యశౌరి.

గీ. నిండుద యుక్తపరము నెఱసున్నగలది వి, సర్గనీయయుతము స్వరము లేని
హల్లుకంటెఁ బూర్వమందున్న యదియును, గురువులాఁ తిలఘువుపరమపురుష.

గీ. వికృతిపదచరమార్ణంబు ద్విత్వయుక్త, వర్ణముకతంబునను గురుత్వంబు గాంచు
నగ్రుచువిద్రుచునా మొదలగునట్టి శబ్దములగురుత్వ మాదికి లేదు జలజనయన.

గీ. గణముగాఁగ మూఁడచ్చులు గలుగునట్టి
యక్షరవ్యూహమందు రయ్యాది మయరస
తజభనాహ్వయంబుల నష్టధావిభక్త
మగుచు నొప్పారునం త్రంజనాద్రిగేహ. ౪౪

గీ. అవ్యయములు సుప్తిఙంతముల్ క్త్వాతుము, న్నంతములునుగలుగవవికృతంబు
లనుకరణమునందు నగును వాక్యంబును, బరమపురుష వృషభధరనివాస.

గీ. అనుకరణవిహీనమయ్యునసంకీర్ణ, వాక్యమిందుఁ గూర్పవచ్చునండ్రు
కొందఱార్యులిట్లు గూర్పనా నవికృతి, పదము సత్ప్రయుక్తివలనశౌరి. ౪౬

క. వలసినచోఁ గడద్రుతములు, దలసూపనిపదములెల్లఁ దగుఁ గళలన లాఁ
తులు దనరు ద్రుతప్రకృతిక, ములునా మంగామనోజ్ఞపూషసువేషా. ౪౭

సీ. బహువచనక్రియాపదములు మధ్యమపురుషక్రియాపదములును జాది
వర్ణకాంతక్రియాపదములు షష్ఠీవిభక్తియుఁ బ్రథమావిభక్తి
కర్మప్రవచనీయకంబులు కయిపట్టి యనువిభక్తులు కించిదర్థకములు
సంతాపచిత్రప్రశంసాయదాతదాశ్చర్యధునార్థప్రకాశకములు
కిలకిమేవతూష్ణీకార్థములు మొదలగు, నట్టిశబ్దంబులెల్లఁ గళాహ్వయంబు
లన్యములుద్రుతప్రకృతులటండ్రు బుధులు, విమలకరుణారసావేశ వేంకటేశ. ౪౮

అపూర్ణము.